

กริยากรรมวาจก

กริยากรรมวาจกในภาษาสันสกฤต ก็เช่นเดียวกับกริยากรรมวาจกในภาษาอื่น ๆ ส่วนใหญ่ในตระกูล Indo-European กล่าวคือ เป็นกริยาชนิดหนึ่งที่ระบุว่า ตัวประธานของประโยคซึ่งเป็นผู้คุมบุรุษและพจน์ของกริยานั้น เป็นผู้ได้รับผลของธาตุ มิได้เป็นผู้กระทำอาการของธาตุนั้น

ในภาษาสันสกฤต ประโยคกรรมวาจกเรียกว่า *karmani prayogah* โดยมากกริยาจะประกอบด้วย *ya* ปัจจัย และแจกวินิตต์ด้วยอาत्मเนभ् ประโยคชนิดนี้เป็นที่นิยมใช้กันมาก ในสมัยมหากาพย์ ปรากฏว่ามีที่ใช้เท่า ๆ กับประโยคกรรตุวาจก เพราะธาตุทุกตัวอาจใช้แจกเป็นกรรตุวาจกได้ เช่น

✓ *iṣ* 'ปรารดนา'

กรรตุวาจก

svamāṃsam paramāṃsena yo vardhayitumicchati /

MBh. 13:116:7

กรรตุวาจก

jitendriyam sthitam sthityāṃ mitramatyāgi ceṣyate //

MBh. 5:39:50

นักไวยากรณ์บางคน เช่น Monier Williams และ W.D. Whitney เป็นต้น มีความเห็นว่า ไม่ควรเรียก Passive หรือกริยากรรมวาจกนี้ว่า วาจก แต่ควรจะถือว่าสันสกฤตมีการแจกกริยาเป็น 2 บทคือ Active หรือ ปรัสไมภท กับ Middle หรืออาत्मเนभ् และยกให้กริยากรรมวาจกเป็นส่วนหนึ่งของการแจกกริยาเป็นอาत्मเนभ् Monier Williams เป็นผู้ให้เหตุผลว่า เมื่อพิจารณาเห็นว่า กริยากรรมวาจกนี้มีการยอมรับกันมาแต่เดิมว่าเป็นวาจกหรือไม่เพียงใด แล้วก็พบว่า ในภาษากรีกและละติน กริยากรรมวาจกมีรูปเหมือนกริยากรรตุวาจกธรรมดา ต่างกันแต่—ตัววิกัตต์ (Terminations) เท่านั้น

ในภาษาศาสตร์ กริยาที่เป็นกรรมวาจก จะมีรูปเหมือนกับกริยาที่แจกเป็น Middle Voice ไม่
ว่าจะเป็นรูปคำกริยาหรือการแจกวิภक्ति¹ แต่ในภาษาสันสกฤต รูปกรรมวาจกของธาตุ
ต่างจากรูปกรรตุวาจกในปัจจุบันกาลทั้ง 4 โดยสิ้นเชิง (ยกเว้นกริยาหมวดที่ 4) แมว่า
วิภक्तिจะมีรูปเหมือนกับกริยาที่แจกเป็นอาत्मเนभ แต่ตามรูปลักษณะและหลักการในการ
สร้าง กริยากรรมวาจกก็มีลักษณะเป็นกริยาชั้นที่สองที่แตกต่างจากธาตุโดยสิ้นเชิง สร้าง
โดยหลักตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง และไม่จำเป็นต้องนำธาตุมาประกอบกับวิภक्तिปัจจัย อย่าง
เวลาสร้างกริยากรรตุวาจก

การที่นักไวยากรณ์กลุ่มนี้ มีความเห็นเช่นที่ได้กล่าวมา ก็ด้วยเหตุที่เขาดูจากรูป
แบบของการแจกกริยา โดยยึดหลักที่ภาษาสันสกฤตมีการแจกกริยาเป็นสองมثنันเอง.
เขาถือว่า การแจกกริยาเป็นปรสไมบทใช้ได้กับกรรตุวาจกอย่างเดียว แต่ถาแจกเป็น
อาत्मเนभ จะมีความหมายเป็นสองอย่าง คือเป็นกรรตุวาจกก็ได้ เป็นกรรมวาจกก็ได้
ทั้งนี้คำกริยาต้องผิดกันด้วย

3.1 กริยากรรมวาจกแท้ กับ กริยากรรมวาจกเทียม

(Passive in Sense and Passive in Form)

กริยากรรมวาจกนี้ อาจจะแบ่งได้เป็นสองพวกใหญ่ ๆ พวกหนึ่งได้แก่ กริยา-
กรรมวาจกแท้ (Passive in Sense) ซึ่งหมายถึงกริยาที่มีความหมายเป็นกรรมวาจก
โดยมากกริยาประเภทนี้จะแจกรูปเป็นกรรมวาจกโดยตรงและมีความหมายตรงกับรูป หรือ
บางที่อาจไม่บังโดยรูป แต่ไปบังที่ความหมายก็ได้ การพิจารณาจัดประเภทว่ากริยาตัวใด
เป็นกรรมวาจกแท้หรือไม่ จะถือเอาความหมายเป็นเกณฑ์

¹ Monier Williams, A Practical Grammar of the Sanskrit

Language (4th ed., Varanasi: The Chowkhamba Sanskrit Series

Office, 1962), pp. 123-4, 135.

มีธาตุหมวดหนึ่งซึ่งเมื่อแจกเป็นกริยาแล้ว โดยมากจะมีรูปคล้ายคลึงกับกริยากรรม-
 วาจากเมื่อคุณแต่เพียงผิวเผิน แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งจะเห็นว่าไม่ใช่ เราเรียกว่ากริยา
 กรรมวาจากเทียม (Passive in Form) นักไวยากรณ์จัดเข้าเป็นธาตุหมวดหนึ่งในกริยา
 ชั้นที่หนึ่ง มีจำนวนประมาณ 130 ธาตุ¹ ลักษณะการลงปัจจัยของธาตุหมวดนี้ โดยมากไม่
 แตกต่างไปจากกริยากรรมวาจาก นอกเสียจากสามารถแจกวิภक्ति์ได้ทั้งปรัสมิบทและอาत्म-
 เนบทเท่านั้น แต่เมื่อคำนึงถึงในสมัยมหากาพย์ ที่แม้แต่กริยากรรมวาจากก็สามารถแจกเป็น
 ปรัสมิบทได้แล้ว ก็เกือบจะเรียกได้ว่าไม่แตกต่างกันเลย ธาตุหมวดนี้ได้แก่ธาตุหมวดที่ 4
 นักไวยากรณ์อินเดียเรียกว่า divādigana ส่วนนักไวยากรณ์ตะวันตกซึ่งเรียกชื่อธาตุตาม
 ปัจจัยประจำหมวดธาตุ เรียกว่า ya-class

อันที่จริง แม้กริยากรรมวาจากจะเป็นรูปกริยาชั้นที่สองที่แตกต่างไปจากธาตุ แต่
 กริยากรรมวาจากก็ไม่ใช่อื่น นอกจากกริยาที่สร้างแบบเดียวกับกริยาหมวดที่ 4 แล้วแจก
 วิภक्ति์อาत्मเนบท และที่มีผู้กล่าวว่าทุกธาตุจะมีรูปกรรมวาจากได้ ก็หมายความว่าทุกธาตุ
 ที่อยู่ในหมวด 1, 2, 3, 5, ... 10 อาจจะมีวิธีการแจกเข้าอยู่ในหมวดที่ 4 ได้ หาก
 มีความหมายเป็นกรรมวาจาก แต่ถาธาตุตัวหนึ่งอยู่ในหมวดที่ 4 อยู่แล้ว รูปกรรมวาจากของ
 ธาตุนั้นโดยมากจะเหมือนกับรูปอาत्मเนบทในกรรตุวาจาก

อย่างไรก็ตาม รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ จะได้อีกถึงในตอนที่ว่าด้วยความ
 สัมพันธ์และความแตกต่างของกริยากรรมวาจากและกริยาหมวดที่ 4

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ W.D. Whitney, Sanskrit Grammar (2d Indian ed., Delhi: Motilal Banarsidas, 1969), p. 273.

Williams, op.cit., p. 141.

3.2 กริยากรรมวาจกแท้

3.2.1 รูปและชนิดต่าง ๆ ของกริยากรรมวาจกแท้

กริยากรรมวาจกนั้นอาจแบ่งออกตามรูปและความหมาย เป็น 2 ชนิด ดังนี้

3.2.1.1 กรรมวาจกกรรมตา (Passive Voice)

กรรมวาจกชนิดนี้ คือกรรมวาจกชนิดที่ประธานของประโยค เป็นผู้รับการกระทำนั้น ๆ โดยตรง โดยมากผู้กระทำกริยาจะแสดงด้วยวิกัตต์ที่ 3 อย่างไรก็ตาม ที่เป็นวิกัตต์อย่างอื่นก็มีได้ แม้ว่าจะไม่มีจำนวนมากเท่าวิกัตต์ที่ 3 ก็ตาม และในบางกรณีผู้กระทำกริยาจะไม่มีแสดงไว้เลย ทว่ากริยาจะประกอบขึ้นจากสกรรมชากุ (Transitive Verb) ลง ya ปัจจัย โดยปกติจะแจกวิกัตต์เป็นอาत्मเนभ् แต่บางครั้ง ในสมัยมหากาพย์ กริยาบางตัวอาจสร้างรูปกรรมวาจกโดยแจกเป็นปรสโมभ् ได้ ตัวอย่างกริยากรรมวาจก ทั้งที่แจกด้วยอาत्मเนभ्และปรสโมभ्

✓ iḅṛ 'เห็น'

kaḥ sthitaḥ pratihāro me kasyājñā sampratīkṣyate //

R 1:73:14

✓ tan 'ยื่น'

tato yajñāḥ pratāyeta satyasyāivāvadhāranāt //

MBh. 5:43:45

✓ śru 'ฟัง'

śrūyatām pārtha tattvena viśvāmitro yathā purā /

MBh. 13:4:1

✓ saj 'ชวน'

bhasmakūta ivābuddhiḥ kharo rajasi sajjati //

MBh. 12:114:16

3.2.1.2 ภาววาจก (Impersonal Passive Voice)

กรรมวาจกชนิดนี้ คือกรรมวาจกชนิดที่ไม่แสดงผู้กระทำกริยา หรือผู้รับการกระทำนั้น แต่แสดงภาวะของกริยาอาการเพียงอย่างเดียว ผู้ที่กระทำกริยาจะแสดงโดยวิภคิตที่ 3 เช่นเดียวกับชนิดแรก หรืออาจจะไว้ในฐานที่เข้าใจ ก็ได้เช่นกัน ทั่วกริยาจะประกอบขึ้นจากอกรรมธาตุ (Intransitive Verb or Neuter Verb) ลง ya ปัจจุบัน แจกเป็นอาत्मเนยพเหมือนกัน แต่จะมีใช้เฉพาะรูปบุรุษที่ 3 เอกพจน์เท่านั้น ตัวอย่าง

✓ gam 'ไป'

pārthivebhyo mahābāho samaye gamyatāmiti //

Mbh. 14:72:24

✓ lamb 'หอย'

tvayā tvidānīm dharmajña rājatvamavalambyatām //

R 2:72:52

✓ sthā 'ยืน, คั่งอยู่'

na tvām tyajāmi kalyāni sthīyatām yadi śakyate /

MBh. 1:174:31

โดยมาก หากใช้ภาววาจกนี้ในรูปบัญญัติวิภคิต์เช่นนี้ มักจะมีความหมายเป็นไปในทางสุภาพ ให้เกียรติ หรือเชื่อเชิญ

นักไวยากรณ์ตะวันตกบางคน¹ เพิ่มชนิดกรรมวาจกขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง คือ กรรมวาจกสะท้อน (Reflexive Passive Voice)

¹ Ibid., p. 191.

3.2.1.3 กรรมวาจกสะท้อน (Reflexive Passive Voice) คือกริยากรรมวาจกชนิดที่ผู้กระทำอาการของกริยากับผู้ได้รับการกระทำเป็นผู้เดียวกัน หรือเรียกว่า ประธานกับกรรมเป็นคู่เดียวกัน คือประธานเป็นผู้รับการกระทำของตนเอง¹ โดยมากจะออกมาในรูปเดียวกับกริยาหมวดที่ 4 ตัวอย่าง

✓ kṣubh 'สิ้น'

nātyartham kṣubhyate devī gaṅgeva jaladāgame //

R. 5:16:4

✓ jan 'เกิด'

asyām jāyeta yaḥ putraḥ sa rājā pṛthivīpate /

MBh. 1:100:56

✓ bhid 'แตก'

bhidyamānā vasumatī nanāda raghunandana /

R. 1:39:20

และในกรณีของธาตุ jan แม้ลักษณะจะเป็นรูปกริยากรรมวาจกที่ลง ya ปัจจุบันก็ตาม แต่เมื่อมีสระมาข้างหน้า y ของ ya ปัจจุบัน เครื่องหมายบอกระดับเสียงก็จะตกบนพยางค์ที่เป็นตัวธาตุได้เช่นเดียวกับกริยาหมวดที่ 4 แต่ในสมัยมหากาพย์ จะไม่มีเครื่องหมายบอกระดับเสียงเหลือให้เห็นแล้ว

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Monier Williams มีความเห็นว่า ในบางกรณี อาจมีการตัด ya ปัจจุบันทิ้งไปได้เลย แล้วแจกด้วยอาत्मเนत्तरम् หรืออาจพูดอีกอย่างว่า แจกเป็นอาत्मเนत्तरम् คำดังกล่าวก็ได้ ความหมายจะออกมาว่า ตัวประธานทำกริยานั้น ๆ กับตัวเองเหมือนกัน เช่น bhūṣate 'เขาแต่งตัวของเขาเอง' เป็นต้น (Williams, *ibid.*)

3.2.2 วิธีสร้างคำกริยาและวิธีแจกกริยากรรมวาจกในปัจจุบันกาลทั้ง 4

ไต่ถ้อยมาแล้วว่า วิธีการสร้างคำกริยากรรมวาจกนั้น มีอยู่หลักการเดียวไม่เปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ลงปัจจัย ya แก่ธาตุ และแจกวิภคต์เป็นอาत्मเนभ् ปัจจัย ya นี้ ตามตำราพื้นเมืองเรียกว่า yak เป็นปัจจัยติดตัวธาตุไปตลอดในปัจจุบันกาลทั้ง 4 คือ ภวตวิภคต์ บัญญัติวิภคต์ สप्तมีวิภคต์ และ หยัสตมีวิภคต์ k ที่ใช้เป็นเครื่องหมายตามหลังปัจจัยนี้มิได้นำไปใช้ด้วย แต่แสดงให้เห็นว่า ไม่ต้องลงคุณหรือพหูพจน์ธาตุแต่ประการใด ¹

Monier Williams มีความเห็นว่า ปัจจัย ya นี้ น่าจะเป็นไปได้ว่า มาจากธาตุ ya ไป เพราะมีหลักฐานว่าในภาษาฮินดีและเบงกาลี สร้างกริยากรรมวาจกขึ้นมาจากธาตุ yā ²

การลงปัจจัย ya เพื่อแสดงกรรมวาจกนี้ ไม่เกี่ยวข้องกับหมวดธาตุที่กริยาธาตุนั้น ๆ สังกัดอยู่ ซึ่งถ้าแจกเป็นรูปปรัสไมบหรืออาत्मเนभตามธรรมดาแล้วจะต้องคำนึงถึงข้อนี้ นั่นหมายถึงว่า การแจกกริยาชั้นที่หนึ่งในปัจจุบันกาลทั้ง 4 นั้น ไม่ว่าจะลงวิภคต์ปรัสไมบ หรืออาत्मเนभ จะต้องลงปัจจัยประจำหมวดธาตุ หรือวิกรมปัจจัยทุกครั้ง แต่ถ้าเมื่อใดสร้างเป็นกรรมวาจกซึ่งจะต้องลง ya ปัจจัยแล้ว ไม่จำเป็นต้องลงปัจจัยประจำหมวดธาตุด้วย และนี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่น่ามาใช้อ้างได้ว่า กริยากรรมวาจกนั้นเป็นกริยาชั้นที่สองชนิดหนึ่ง ซึ่งมีวิธีสร้างคำกริยา (stem) แตกต่างไปจากกริยาชั้นที่หนึ่ง

¹ Bhattoji Dikshita, Siddhanta Kaumudi (ed. and translated by Śrīśa Chandra Vasu and Vāmana Dāsa Vasu, Allahabad: The Panini Office: Bhuvaneśvari Āsrama, n. d.), V. II, p. 658.

² Williams, loc.cit.

ปัจจัย ya ที่ใช้ลงกับธาตุเพื่อแสดงกรรมวาจกในสมัยไวทิกะ จะมีเครื่องหมายบอกระดับเสียง (accent) ควบ ดังนั้น รูปของธาตุที่ลงปัจจัยนี้เกือบทั้งหมด (มียกเว้นเพียงบางตัว เช่น ✓ smr → smaryate) จึงเป็นรูปที่อ่อนที่สุด (weakest form) เพราะไม่มีความจำเป็นอันใดที่จะต้องลงเครื่องหมายบอกระดับเสียงบนตัวธาตุ เนื่องจากมีเครื่องหมายบอกระดับเสียงบนตัวปัจจัยอยู่แล้ว

วิธีลง ya ปัจจัย

ก่อนจะลง ya ปัจจัย เพื่อสร้างเค้ากริยากรรมวาจกนั้น จำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงรูปของธาตุให้เหมาะสมกับสภาพของปัจจัยเสียก่อน โดยมากการเปลี่ยนแปลงรูปของธาตุ จะใช้วิธีการคล้ายคลึงกับการ เปลี่ยนรูปธาตุ เพื่อแจกเป็นกริยาอาสีสวิกัตติ (กริยาบอกความอวยพร) ที่เป็นปรัสไมบท ต่างกันเพียงเล็กน้อย และเพื่อไม่ให้เป็นการสับสน จะขอกล่าวถึงวิธีที่ปฏิบัติต่อธาตุก่อนลง ya ปัจจัย โดยย่อก่อนที่จะบรรยายโดยละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.2.1 ธาตุบางตัวจะมีรูปคงเดิม

3.2.2.2 ธาตุบางตัวมีการ เปลี่ยนแปลงที่พยัญชนะ การเปลี่ยนแปลงนี้

ได้แก่

ก. การตัดพยัญชนะนาสิกยัตว์สุดท้ายหรือรองสุดท้าย

ข. การทวิสัมประสาธนะ¹

3.2.2.3 ธาตุบางตัวมีการ เปลี่ยนแปลงที่สระ ต้นธาตุ กลางธาตุ หรือที่ลุตธาตุ โดยวิธีต่อไปนี้

ก. เพิ่มระดับ

ข. ลดระดับ (บางที่ตัดออก)

ค. เปลี่ยนเป็นสระอื่น

¹ ดู 3.2.2.2 หน้า 46.

3.2.2.4 ราชทูตบางตัวมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจจะจัดเข้าข้อใด
ข้อหนึ่งโดยเฉพาะ

รายละเอียดในเรื่องการเปลี่ยนรูปหรือการคงสภาพเดิมของราชทูต ตามที่กล่าวมา
ในหัวข้อข้างต้น มีอยู่มาก คงจะไต่ถลาถึงเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

3.2.2.1 การคงสภาพเดิมของราชทูต

ราชทูตบางตัวมีรูปอย่างไร ก็คงรูปอย่างนั้นเมื่อลง ya ปัจจัย เช่น

✓ āp 'บรรล'

rtvigbhirupadiṣṭo'yam yathāvat kraturāpyatām /

R. 1:8:22

✓ khan 'ชุก'

ityuktvā lakṣmanām rāmaḥ pradaraḥ khanyatāmiti //

R. 3:4:12

✓ dah 'เผา'

dahyantām kīcakāḥ śīghram ratnāirgandhāisca sarvaśah //

MBh. 4:24:7

✓ bhū 'เป็น'

eṣo'nubhūyatām vīrāḥ svayaṃvara iti prabho //

MBh. 3:54:9

✓ muc 'ปล่อย, หลุด'

yatrāmucyanta te pārthāḥ pañca kṛṣṇabalāśrayāt //

MBh. 1:2:301

✓ han 'ฆ่า'

gopālānām tu ghoṣasya hanyatām tāirmahārathāih //

MBh. 4:35:6

3.2.2.2 การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะภายในราชทูต

ราชทูตบางตัวจะไม่คงรูปเดิมอย่างข้อที่แล้ว แต่จะมีการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะที่
ประกอบขึ้นเป็นราชทูตนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงพยัญชนะนี้จะมีอยู่ควบกันสองชนิดคือ

ก. การตัดพยัญชนะนาสิก (nasal) จะเกิดกับพยัญชนะนาสิกในตำแหน่งใด ตำแหน่งหนึ่งต่อไปนี้ คือ พยัญชนะนาสิกที่สุดท้าย (final nasal) และพยัญชนะนาสิกที่ตัวรองสุดท้ายของธาตุ (penultimate nasal)

ถ้าพยัญชนะนาสิกที่สุดท้าย คือ n บางครั้งจะตัดออกแล้วที่สระที่มาจากข้างหน้า เช่น

✓ jan 'เกิด, ให้อำเนิด'

so'pi rājan mr̥to jantuh pūrvam jāyeta gardabhaḥ //
MBh. 13:111:58

✓ tan 'ยึด'

phalam prakalpya pūrvam hi tato yajñah pratāyate //
MBh. 12:268:18

แต่จะไม่เป็นไปตามนี้เสมอไป บางธาตุอาจมีรูปกรรมวาจกได้เป็นสองอย่าง คือมีการเปลี่ยนแปลงตามนี้ หรือธาตุอาจคงรูปเดิมก็ได้ เช่น ✓ khan 'ขุด', ✓ jan 'ให้อำเนิด' และ ✓ tan 'ยึด' ส่วนธาตุที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะนาสิกตัวอื่น ๆ โดยมากจะคงรูปเดิม

ในกรณีที่เป็นพยัญชนะนาสิกตัวรองสุดท้ายของธาตุ หมายความว่า ธาตุประกอบขึ้นด้วยพยัญชนะสังโยค คือพยัญชนะนาสิกและพยัญชนะอื่นอีกตัวหนึ่ง ให้ตัดพยัญชนะนาสิกตัวนั้นออก เช่น

✓ bandh 'ผูก'

abadhyantām paṭākāśca rājamārgaśca sicyatām //
R. 2:3:17

✓ bhañj 'แบ่ง'

abhajyata taroh śākhā bhagnām cāināmadhārayat //
MBh. 1:30:1

✓ sañj 'ชวน'

bhavānstatrābhīṣajyeta kim syāt kṛcchratarāṃ tataḥ //
R. 3:7:21

ชาตุนี นอกจากจะมีการตัดพยัญชนะนาสิก्य่ออกแล้ว ยังมีการกลมกลืนเสียง (Assimilation) เป็น sajjā ไค้ล็กควยในสมัยมหากาพย์และสมัยต่อมา เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไค้รับอิทธิพลมาจากภาษาปรกฤต ตัวอย่าง

āvāsamātram kākutstha sajjante nātra sajjanāh //

R. 2:108:6

ชาตุนี นักไวยากรณ์บางคน เช่น Whitney จะถือว่ามีสองรูป คือรูปที่มีพยัญชนะนาสิก्यและรูปที่ไม่มี และเราจะเห็นไค้ชัดว่า แต่ละรูปนั้นใช้ในกรณีต่างกัน ไม่นำมาใช้ในกรณีเดียวกันเลย เขาหลักการหลัก (Complementation) ตามหลักภาษาศาสตร์¹ พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นหน่วยคำเดียวกัน เราอาจเรียกชื่อชาตุนีเพียงรูปหนึ่งรูปไค้ไค้ โดยมากมักจะเรียกในรูปเต็ม คือมีพยัญชนะนาสิก्यอยู่ควย เพราะถือว่ามีรูปที่ไม่มีพยัญชนะนาสิก्यนั้นเป็นรูปที่ไม่สมบูรณ์ คือเป็นรูปอ่อน ซึ่งเฉพาะรูปนี้เท่านั้นที่ จะใช้สร้างเคการิยากรรมจากไค้

ข. การแปลงรูปพยัญชนะเป็นสระที่มีที่ไค้เกิดเดียวกัน แบบนี้เรียกว่าสัมประ -
สารณะ (samprasāraṇa)²

คำว่า samprasāraṇa (การย่อ) นี้ ในตำราไวยากรณ์ให้ความหมายว่า เป็นการเปลี่ยนหรือลดรูปจากพยัญชนะอรรษสระที่มีสระ a กักบ่อยู่ควย ไค้แก่ ya, va, ra ลงไปเป็นสระเดี่ยว อันไค้แก่ i, u, r ตามขั้นตอนการย่อ³ การย่อนี้เทียบไค้กับ

¹ อู๋ม วโรตม์ลิกชคิตต์, ภาษาศาสตร์เบื้องต้น (พระนคร : คุรุสภา, 2514), หน้า 39, 122.

² Whitney, op.cit., p. 86.

³ A.A. Macdonell, A Sanskrit Grammar for Students (3d ed.; London: Oxford University Press, 1968), p. 11.

การลดรูปจากชั้นคุณ คือ e, o หรือ ar ลงไปเป็น i, u, r เช่นเดียวกัน ผิดกันแต่
วาสะชั้นคุณนั้นเป็นสระแท้ที่มีพยัญชนะอรรหสระกำกับอยู่ด้วยเท่านั้น¹

โดยปรกติ การทำสัมประสาธนะนี้ จะกระทำเวลาพยางค์ ya, va หรือ
ra เป็นพยางค์คนชาติ การลดรูป va ลงไปเป็น u นั้น จะมีจำนวนมากกว่า ya ที่กลายเป็น
เป็น i เล็กน้อย² (และบางที่ธาตุที่ประกอบด้วยพยางค์ ve, vi, yā, ye ก็อาจใช้
แนวเทียบ(Analogy) นี้ในการสร้างคำกริยากรรมจากได้เหมือนกัน) ตัวอย่าง

✓ grah 'จับ'

pratigrahastārayati puṣṭirvāi pratigr̥hyatām /

MBh. 13:93:27

✓ prach 'ถาม'

tvameva dāivatāih sarvāih pr̥cchyaṣe dharmasaṃśayāt /

MBh. 13:5:25

✓ yaj 'บวงสรวง'

tvameva hījyase yasmād yajñāirvividhadhakṣiṇāih /

MBh. 12:284:178

✓ vac 'พูด'

ko bhavān kasya vā kim te kriyatām kāryamucyatām /

MBh. 3:11:22

¹ Whitney, loc.cit.

² Ibid.

✓ vas 'อยู่'

ambobhiradyeha vasāma rājannupoṣyatām cāpi

bhavadbhiradya //

MBh. 14:64:14

✓ vah 'นำไป'

uhyamānastatha meghāirvāyunā na manīṣiṇaḥ //

MBh. 8:87:53

การทำสัมประสาธนะนี้มีไชจะหยุดยั้งที่เสียงสั้นเสมอไป บางครั้งอาจมีการ
ที่ชะออกเป็นเสียงยาวควย เช่น

✓ hve¹ 'เรียก'

rṣayaśca mahābāho ahūyantām tapodhanāḥ /

R. 7:91:14

อย่างไรก็ตาม ราชูที่มีลักษณะที่จะทำสัมประสาธนะได้ แต่กลับคงอยู่ในสภาพเดิม
ก็มี เช่น

✓ yam 'ยึด'

ato niyamyate lokah pracyevan dharmavartmasu /

MBh. 14:17:21

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ การเรียกชื่อราชูแบบนี้ เป็นการเรียกตามตำราไวยากรณ์ของเดิม ซึ่งต่าง
จากตำราไวยากรณ์ของตะวันตก เช่น ✓ hve นั้น Whitney จะเรียกว่า ✓ hū หรือ
✓ hvā ซึ่งทำให้ใกล้เคียงเข้ามาทั้งสองรูป คือรูปกรรตุวาจกและกรรมวาจก และไม่
เป็นที่น่าสงสัยมากนักว่า เหตุใดจึงเปลี่ยนรูปไปเป็นอันมาก.

✓ vadh 'ฆ่า'

evamāśiṁṣo hanti śastrenāikaśca vadhyate /

MBh. 1:81:25

✓ vand 'ทอนรับ'

vandyamānaḥ svakāiścāpi nābhyanandat suduḥkhitaḥ /

MBh. 9:29:105

3.2.2.3 การเปลี่ยนแปลงสระภายในธาตุ

ธาตุบางตัวไม่มีการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะใด ๆ ภายในธาตุ เมื่อจะลง ya ปัจจุบัน แต่จะเปลี่ยนสระ สระที่จะเปลี่ยนนั้นเป็นไปไคตั้งแต่สระต้นธาตุ กลางธาตุ และที่สุดธาตุ (โดยมากเป็นสองชนิดหลัง) และการเปลี่ยนก็จะเป็นไปไคตั้งแต่การเพิ่มระดับอันใดแก่การลงคุณหรือพฤทธิ หรือแม่แต่ที่มะออกเป็นเสียงยาวธรรมดา การลดระดับลงเป็นสระเคียวหรือสระเสียงสั้น นอกจากนี้ยังอาจเปลี่ยนเป็นสระอื่น หรือตัดออกได้อีกด้วย

การเพิ่มระดับสระ

ก. การที่มะสระออกเป็นเสียงยาว จะเกิดขึ้นเมื่อเป็นสระ i หรือ u โดยอยู่ที่ที่สุดธาตุ หรืออยู่กลางธาตุ แต่ต้องสะกดด้วย v หรือ r¹ เช่น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กฎนี้เป็นกฎที่นักไวยากรณ์อินเดียสร้างขึ้น สำหรับอธิบายความเปลี่ยนแปลงของธาตุบางธาตุ เช่น / div, / siv, / kur เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็ดี ธาตุเหล่านี้ นักไวยากรณ์ตะวันตกบางคน เช่น Whitney มีความเห็นว่าตัวธาตุเดิมควรจะเป็น / dīv, / sīv, / kūr เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงจัดให้อยู่ในจำพวกธาตุที่คงสภาพเดิมเมื่อลง ya ปัจจุบัน.

✓ ksi 'สิ้นไป', ✓ ci 'สะสม'

tatastu ksīyate cāiva punaścānyatprāciyate /

MBh. 14:18:13

✓ śru 'ฟัง'

ucyatām svāgatamiti vāco'śrūyanta sarvaśah //

MBh. 1:1:120

✓ stu 'สรรเสริญ'

tena tvam stūyase devi tridaśāih pūjyase'pi ca /

MBh. 4:6:15

✓ hu 'บวงสรวง'

tasminnāhūyamāne'ste hūyamāne ca pāvake /

R. 6:73:28

แต่ใน / śī ī เป็นเสียงยาวของ i 'อยู่แล้ว' ใช้พฤทธิเป็น āi แล้ว ยังเปลี่ยน
รูป i เป็น y ก่อนลง ya ปัจจัยด้วย สำเร็จรูปเป็น śayya-

ข. การลงคุณ จะเกิดกับ r ที่สุดธาตุ เมื่อมีพยัญชนะสังโยคมาข้างหน้า เช่น
✓ smr 'จำ' → smarya-กฎนี้ใช้กับ ✓ r 'ไป' ด้วย (แต่มีเพียงในตำราไวยากรณ์) กฎ
ข้อนี้ เป็นกฎที่แตกต่างไปจาก r เมื่อตามหลังพยัญชนะเดี่ยว ซึ่งจะเปลี่ยนเป็นสระอื่น

บางครั้งเราจะพบ r ซึ่งตามหลังพยัญชนะสังโยค และไม่ปฏิบัติตามกฎนี้บ้างเหมือน
กัน เช่น

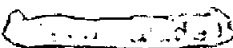
✓ str 'หวาน'

tasya vistīryate rājyam jyotsnā grahapateriva /

MBh. 12:168:25

การลดระดับสระ

ก. การรััสสระเป็นเสียงสั้น ปรากฏในธาตุ *āh* 'ให้เหตุผล' ถ้ามีอุปสรรคนำหน้า จะรััสสระเป็น *-uhya-* แต่ธาตุนี้ไม่ปรากฏรูปกรรมวาจกในสมัยมหากาพย์

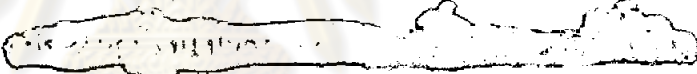
ข. การลดระดับลงเป็นสระชั้นปรกติ

ธาตุบางตัว นักไวยากรณ์พื้นเมืองไม่ถือว่าประกอบขึ้นด้วยสระชั้นปรกติ แต่จะถือว่าประกอบขึ้นด้วยสระชั้นคุณหรือพดพิ เช่น \checkmark *dhe*, \checkmark *gāi*, \checkmark *śo*, \checkmark *dhyāi* เป็นต้น ธาตุประเภทนี้ เวลาลง *ya* ปัจจุบัน จะลดรูปลงเป็นสระชั้นปรกติเช่น *ī* หรือกลายเป็นสระเกี่ยวตัวอื่นไปเลย เช่น *ā* ตัวอย่าง

\checkmark *gāi* 'ร้องเพลง'

avyaktādi param yacca sa eva parigīyate /

MBh. 1:1:259

\checkmark *dhyāi* 'เพ่ง'

abhūcca tuṣṇīm rājāsāu dhyāyamāno mahipate //

MBh. 11:8:11

อย่างไรก็ตาม นักไวยากรณ์ตะวันตก เช่น Whitney มักจะถือว่าธาตุเหล่านี้เป็นธาตุที่ประกอบขึ้นด้วยสระ *ā* โดยตรง เช่น \checkmark *dhā*, \checkmark *gā*, \checkmark *śo*, \checkmark *dhyā* ด้วยเหตุที่ว่า การเปลี่ยนแปลงของธาตุเหล่านี้ น่าจะถือว่าเข้ากันได้กับกฎของธาตุที่ลงท้ายด้วย *ā* โดยตรง คือบางครั้งก็คงเป็น *ā* บางครั้งก็เปลี่ยนเป็น *ī* แต่เหตุผลที่นักไวยากรณ์พื้นเมืองบัญญัติให้มีธาตุที่ประกอบด้วยสระ *āi*, *e* เป็นต้น ทั้ง ๆ ที่ธาตุเหล่านี้ไม่เคยมีรูปเช่นนี้ในกาลใด อาจเป็นเพราะต้องการแยกความหมายของธาตุ คือเรียกชื่อธาตุให้แตกต่างไปจากธาตุที่ลงท้ายด้วย *ā* ซ้ำกัน เช่นเรียก \checkmark *dhā* 'คุณนม' เป็น \checkmark *dhe* เพื่อให้ต่างจาก \checkmark *dhā* 'วาง' เรียก \checkmark *gā* 'ร้องเพลง' เป็น \checkmark *gāi* เพื่อให้ต่างจาก \checkmark *gā* 'เคลื่อนไหว' ดังนี้ เป็นต้น

ค. การตัดสระตัวท้าย ก่อนลงปัจจัย จะเกิดขึ้นเมื่อธาตุมีหลายพยางค์และมีสระ เดียวตามมาเป็นตัวสุดท้าย เช่น

✓ daridrā 'ขอดาน' → daridrya-

✓ dīdhī 'ส่องแสง' → dīdhya-

✓ vevī 'ไป' → vevya-

แต่จะสังเกตเห็นว่า ธาตุเหล่านี้ล้วนมีลักษณะของกริยาชั้นที่สอง คือกริยาบอกความ เหนื่อยแล้วทั้งสิ้น คือ daridrā เป็นกริยาบอกความเหน็ดจาก ✓ drā dīdhī จาก ✓ dhī และ vevī จาก ✓ vī ตามลำดับ หากจะนับว่าเค้ากริยากรรมวาจกข้างต้นนี้ เป็นเค้ากริยาชั้นที่สาม คือกริยาบอกความเหน็ดกรรมวาจก ก็น่าจะทำได้ ถึงอย่างไร ธาตุ ทั้งสามข้างต้นนี้ก็ไม่ปรากฏรูปกรรมวาจกในสมัยมหากาพย์เลย

การเปลี่ยนเป็นสระอื่น

ธาตุที่ลงท้ายด้วยสระบางตัว จะเปลี่ยนเป็นสระอื่นเป็นการตายตัว โดยไม่ใช้การ เพิ่มหรือลดระดับแค่เปลี่ยนสระไปเลย ดังนี้

ก. ā ที่สุดธาตุ มักแปลงเป็น ī เมื่อลง ya ปัจจัย

✓ dā 'ให้'

devarājyaṃ cikīrṣeta dīyatāmasya yanmatam //

R. 1:65:17

✓ dhā 'วาง'

vināśameti vāi kṣipraṃ tathā nītirvidhīyatām //

MBh. 4:24:5

✓ pā 'คิม'

piyate salilaṃ sarvaṃ samudreṣu saritsu ca //

MBh. 3:188:67

✓ mā 'วัค'

sambhāvasmin karmedamutsāhācānumīyate //

MBh. 1:187:10

✓ sthā 'ยืน, ตั้งอยู่'

āsthiyatām jaye yogo dharmamutsrjya pāṇḍavāḥ //

MBh. 3:261:11

✓ hā 'ละทิ้ง'

yasya sma dadato vittam na kadācana hiyate /

MBh. 12:223:4

นอกจากนี้ ยังมีธาตุบางตัวที่มีโคลงท้ายควย ā แต่แปลงเป็น ī ด้วย¹ เช่น

✓ do 'ตก' → diya-

✓ so 'ทำลาย' → siya

ส่วนธาตุที่ลงท้ายควย ā อีกจำนวนหนึ่ง ไม่เปลี่ยนเป็น ī จะคงรูป ā ตามเดิม
เมื่ออยู่ในรูปเอกกริยากรรมวาจก เช่น

✓ khyā 'เห็น'

yeṣāṃ samkhyāyamaṇānām danaśūro viśiṣyate //

MBh. 13:8:11

¹ Whitney ถือว่าธาตุเหล่านี้ลงท้ายควย ā เหมือนกัน.

✓ jñā 'รู้'

drāṇāyanīsarācchannam na prājñāyata kimcana /

MBh. 8:55:4

จะเห็นว่าธาตุเหล่านี้ มีลักษณะเช่นเดียวกับธาตุจำพวกที่กล่าวถึงในข้อที่แล้วว่า ลดรูปจากสระชั้นคุณหรือพหูพจน์มาเป็นสระชั้นปกติ หรือลงมาเป็นสระล่างสุด คือ ā เพราะฉะนั้น เราก็อาจถือว่า ธาตุในข้อที่แล้วเป็นจำพวกเดียวกับธาตุที่ลงท้ายด้วย ā ในข้อนี้ได้เช่นกัน เพราะธาตุบางตัว เช่น ✓ do, ✓ so นั้น มิได้ลดระดับลงมาเป็นชั้นปกติ คือ u แต่อย่างใด แต่กลับแปลงเป็น ī อันเป็นลักษณะของธาตุที่ลงท้ายด้วย ā อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับตัวอื่น ๆ

ส่วนเหตุผลของการเปลี่ยนเป็น ī บาง หรือคงรูปเป็น ā บางนั้น มีคำอธิบายตามหลักภาษาศาสตร์เปรียบเทียบ (Comparative Linguistics) ว่า การเปลี่ยนแปลงจาก ā เป็น ī ของธาตุจำนวนหนึ่งทำให้เกิดกฎทางไวยากรณ์ข้อนี้ขึ้นมาขึ้น เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน และเป็นไปเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ธาตุอื่น ๆ ที่ลงท้ายด้วย ā เหมือนกัน แต่ไม่ได้เปลี่ยนไปในทำนองเดียวกัน เป็นเพราะมีกำเนิดขึ้นมาทีหลัง การเปลี่ยนแปลงของธาตุกลุ่มแรก หรือเป็นเพราะในสมัยนั้น ธาตุอื่น ๆ ยังออกเสียงเป็นอย่างอื่นอยู่ เพียงมากลายเป็น ā ในยุคหลังก็ได้¹ แต่ทั้งนี้ เราไม่อาจสืบทราบได้แน่ชัดว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ในสมัยใด เพราะในสมัยพระเวท ก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้อยู่แล้ว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ วิจินต์ ภาณุพงศ์, "การศึกษาประวัติความเป็นมาของภาษาตามแนวภาษาศาสตร์เชิงประวัติ", วรรณไวทยาการ : ภาษาศาสตร์ (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 91-5.

มีธาตุพิเศษอยู่ตัวหนึ่ง ที่ในสมัยหลัง เปลี่ยนสระกลางธาตุ จาก ā เป็น i คือ
 ✓ śās 'สอน' → śīśya- แต่ในสมัยมหากาพย์คงเป็น ā ตามเดิม

ข. ṛ ที่สุดธาตุ เปลี่ยนเป็น ri

เสียงทั้งสองนี้ใกล้เคียงกันมาก ṛ เป็นเสียงสระวรรณยุกต์สั้น ส่วน r ก็เป็นเสียงพยัญชนะอรรษสระวรรณยุกต์เดียวกัน ดังนั้นการเปลี่ยน ṛ เป็น ri ในคำกริยากรรมวาจกจึงไม่ห่างไกลเสียงเดิมแต่ประการใด เพราะเพียงแต่เปลี่ยนจากเสียงสระแท้มาเป็นเสียงพยัญชนะประสมกับสระที่ใกล้เคียงเสียงเดิมมาก และทั้งนี้โดยที่น้ำหนักของเสียงเท่ากัน ไม่มีการลดหรือเพิ่มระดับสระอย่างในหัวข้อที่แล้ว ธาตุที่จะเปลี่ยนตามหลักนี้ได้จึงต้องมี ṛ เป็นที่สูงสุดธาตุ โดยตามหลังพยัญชนะเดี่ยว เช่น

✓ kṛ 'ทำ'

kriyatām madvaco devā yathā vāi samudāhṛtam /

MBh. 13:156:20

✓ bhr̥ 'แบก, เลี้ยง'

ikṣvākūnām yathā rājye sambhriyetābhisecanam //

R. 2:15:13

✓ mṛ 'ตาย'

anāhitāgnirmriyatām yajñe vighnam karotu ca /

MBh. 13:94:26

✓ hr̥ 'นำไป'

hriyate te grhādannam saṁskṛtam sārvaśāntikam //

MBh. 3:27:15

มีธาตุพิเศษอยู่ตัวหนึ่งที่เปลี่ยน ṛ เป็น ri ก่อนลง ya ปัจจัย โดยที่สระเสียง i ออก คือ ✓ śr̥ 'อาศัย' → śriya-

ส่วนธาตุที่มี ृ เป็นที่สุดธาตุ และนำด้วยพยัญชนะสังโยค รวมทั้ง / ृ 'ไป' มีการเปลี่ยนแปลงอีกแบบหนึ่ง คือการลงคุณ อย่างไม่รู้ที่ บางธาตุเช่น / str̥ ก็เปลี่ยนเป็น ir̥ เหมือนกัน ดังที่ได้ยกตัวอย่างไปแล้ว

ก. ृ ที่ที่สุดธาตุ แปลงเป็น ir̥ และถ้าตามหลังพยัญชนะวรรคโอบรรหะ เปลี่ยนเป็น ur̥

การเรียกธาตุที่ลงท้ายด้วย ृ นี้ เป็นการเรียกตามนักไวยากรณ์อินเดียโบราณซึ่งนักไวยากรณ์ตะวันตกบางคนยังคงปฏิบัติตาม แต่บางคนอย่าง whitney มิได้เรียกเช่นนี้ กลับไปเรียกว่า ธาตุที่ลงท้ายด้วย ृ เช่นเดียวกับข้อที่แล้ว โดยอาศัยเหตุผลว่า ธาตุเหล่านี้ เมื่อแจกเป็นกรรตุวาจกตามปกติ ก็มีได้เคยมีรูป ृ̄ ปรากฏในภาษา กลับจะเปลี่ยนเป็นรูปอื่นหมด เช่น

✓ kṝ 'กระจัดกระจาย' → kirati

✓ pṝ 'เต็ม' → pṛṇāti

เมื่อ whitney เป็นนักไวยากรณ์ที่มิได้เรียกชื่อธาตุตามแบบแผนที่ใช้กันในอินเดีย แต่เรียกโดยมุ่งคุณพฤติกรรมของธาตุนั้น ๆ ในภาษาเป็นสำคัญ เขาจึงถือว่าเป็นธาตุที่ลงท้ายด้วย ृ แต่อย่างไรก็ตาม เขาถือว่าเป็นคนละธาตุกับธาตุที่ลงท้ายด้วย ृ พวกแรก ซึ่งอาจเป็นด้วยเหตุนี้เอง ที่นักไวยากรณ์พื้นเมืองเรียกชื่อธาตุสองพวกนี้ต่างกัน เป็นพวกที่ลงท้ายด้วย ृ กลุ่มหนึ่ง และลงท้ายด้วย ृ̄ อีกกลุ่มหนึ่ง เพื่อที่จะแยกให้ชัดว่าธาตุทั้งสองพวกนี้เวลาแจกมีลักษณะต่างกัน ไม่เฉพาะแต่เมื่อแจกเป็นกรรตุวาจก แต่เมื่อเป็นกรรมวาจกก็ต่างกัน ด้วย และเหตุที่เรียกให้เป็นเสียงสั้นกลุ่มหนึ่ง เสียงยาวกลุ่มหนึ่ง ก็อาจเป็นเพราะต้องการให้ความสั้นยาวของสระของธาตุเท่ากับความสั้นยาวของสระในคำกริยากรรมวาจก คือ ri ซึ่ง เป็นเสียงสั้นแปลงมาจาก ृ̄ ซึ่งเป็นเสียงสั้นเหมือนกัน ดังนั้น ir̄ ซึ่งเป็นเสียงยาวก็ น่าจะแปลงมาจาก ृ̄ ซึ่งเป็นเสียงยาวเหมือนกันได้ ตัวอย่างของธาตุที่เปลี่ยนในลักษณะนี้ คือ

✓ kṝ (✓ kr̄) 'กระจัดกระจาย'

avākīryata sa kṣipram śarāiḥ śatasahasraśaḥ /

✓ dṝ (✓ dr̄) 'แหง'

māruteneva mahatā meghānikam vyadīryata /

MBh. 7:89:29

✓ pṝ (✓ pr̄) 'เต็ม'

kaccinnyāyananucchidya kośaste 'bhiprapūryate /

MBh. 15:26:4

เหตุที่ธาตุ pṝ แผลงสระ ṝ เป็น ūr นั้น เข้าใจว่าเนื่องมาจากอิทธิพลของ p ซึ่งเป็นพยัญชนะวรรคโหนสุระ ซึ่งทำให้สระ ṝ หรือ ṝ ซึ่งเป็นสระวรรคมุทุระ กลายเป็นสระวรรคโหนสุระไปค้าย

✓ śṝ (✓ śr̄) 'บค'

śṝgaṇi ca vyāśīryanta girestasya samantataḥ /

MBh. 1:30:27

3.2.2.4 ธาตุที่ควรแก่การนำมากล่าวถึงเป็นพิเศษ

ธาตุบางตัวไม่เป็นที่ไปตามกฎของการเปลี่ยนแปลงสระและพยัญชนะเหล่านี้ แต่มีการเปลี่ยนแปลงที่แปลกออกไปในการสร้างคำกริยากรรมวาจก

ก. ธาตุบางตัวมีไคหลายรูป ไคแก่ ✓ rt (แจกเป็นอาत्मเนभत्), ✓ kam (แจกเป็นอาत्मเนभत्), ✓ gup, ✓ dhūp, ✓ paṇ, ✓ paṇ, ✓ vich¹ ซึ่งมีรูปแปลกไปจากธาตุอื่น ๆ เวลาแจกเป็นคำกริยาต่าง ๆ ก็ยังคงความแปลกของมันอยู่แม้เวลาเป็นกรรมวาจก เช่น

¹ Williams, op.cit., p. 170.

✓ kam 'รัก' → kama, kāma-

✓ gup 'คุ้มครอง' → gupya, gopāya-

✓ vich 'พูด, สอน' → vicchya, vicchāya-

อย่างไรก็ดี ชาติเหล่านี้ส่วนใหญ่มีแต่ในคำกริยา เพราะไม่สามารถค้นรูปที่มีใช้จริง ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยมหากาพย์

ข. ชาติที่ไม่นิยมทำเป็นรูปกรรมวาจก แต่จะใช้ชาติอื่นแทน (Defective หรือ Complementary Verbs) เช่น

✓ as 'เป็น' ทำกรรมวาจกจาก ✓ bhū

✓ ghas 'กิน' ทำกรรมวาจกจาก ✓ ad

✓ caks 'เห็น' ทำกรรมวาจกจาก ✓ khyā

✓ paś, spaś 'เห็น' ทำกรรมวาจกจาก ✓ drś

✓ brū 'พูด' ทำกรรมวาจกจาก ✓ vac

3.2.3 รูปกริยากรรมวาจกในลการอื่น ๆ นอกจากปัจจุบันกาลทั้ง 4

โดยทั่วไป ในการแจกกริยาเป็นลการอื่น ๆ นอกจากปัจจุบันกาลทั้ง 4 ที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ไม่ต้องลงวิกรมประจำหมวดธาตุ ไม่ว่าจะเป็นหมวดหนึ่งหมวดใดใน 9 หมวดแรก เว้นไว้แต่หมวดที่ 10 การจะแจกกริยาในลการเหล่านี้ เพียงแต่เอาปัจจัยประจำลการเติมเข้าไปกับธาตุ แล้วแจกวิกัตต์ตามบุรุษและพจน์เท่านั้น ก็ใช้ได้แล้ว ลการต่าง ๆ ที่จะกล่าวถึงในที่นี้คือ

1. ปโรชชาวิกัตต์ (Perfect or Second Preterite)
2. อห्यคณวิกัตต์ (Aorist or Third Preterite)
3. ภวิษยนตีวิกัตต์ (Second Future or Simple Future)
4. ศวัคคณวิกัตต์ (First Future or Periphrastic Future)

5. อาทีสวิภักดิ์ (Precative or Benedictive)

6. กริยาติบัตติวิภักดิ์ (Conditional)

กริยากรรมวาจกในถกการเหล่านี้ มีรูปเหมือนกับกริยากรรมวาจกจากอาत्मन्ในถกการเดียวกัน คือไม่มีการลง ya ปัจจุบัน ปัจจุบัน ya ที่แสดงกรรมวาจกนั้น จะคงอยู่เฉพาะในปัจจุบันกาลทั้ง 4 เท่านั้น สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ทำให้กริยากรรมวาจกแตกต่างกับกริยาชั้นที่สองชนิดอื่น ๆ คือกริยาการีต กริยาบอกความปรารถนา และกริยาบอกความเน้น ซึ่งจะคงรูปปัจจุบันอยู่ตลอดทุกถกการ มีข้อยกเว้นเพียงบางประการเท่านั้น

3.2.3.1 ปโรกษาวิภักดิ์ (Perfect)

3.2.3.1.1 รูปและแบบของปโรกษาวิภักดิ์

ปโรกษาวิภักดิ์นี้มีอยู่สองแบบ คือแบบซ้อนพยางค์ (Reduplicated Perfect) ซึ่งปาณินิเรียกว่า dvitvalit และแบบอนุประโยค² (Periphrastic Perfect) ซึ่งปาณินิเรียกว่า anuprayogalit แบบที่ใช้มากในการสร้างเป็นกรรมวาจกคือ แบบแรก ซึ่งมีกฎอยู่ว่า สามารถทำจากกริยาได้ทุกตัว นอกจาก

1. ธาตุพยางค์เดี่ยวซึ่งตั้งต้นด้วยสระเสียงยาว (ถ้าเป็นสระเสียงสั้นก็ต้องตามด้วยพยัญชนะสังโยค) ซึ่งไม่ใช่ a หรือ ā เช่น √iṣ 'สรรเสริญ' √edh 'เคียว' √indh 'จุดไฟ' √und 'ทำให้เปื่อย' เป็นต้น
2. ธาตุหลายพยางค์ เช่น √cakās 'สว่าง'
3. ธาตุหมวดที่ 10 และกริยาชั้นที่สอง อันได้แก่กริยาการีต กริยาบอกความปรารถนา และกริยาบอกความเน้น ไม่ห้ามแต่เฉพาะกริยากรรมวาจก¹

¹ Max Müller, A Sanskrit Grammar for Beginners (2d ed.; London: Longmans, Green & Co., 1870), p. 172.

² ศัพท์นี้มีได้หมายถึงอนุประโยคในไวยากรณ์ไทย

ธาตุใดก็ตาม ที่แจกเป็นปโรชาวิภक्तिแบบซ้อนพยางค์ไม่ได้ ให้แจกเป็นแบบอนุ-
ประโยคแทน มีความหมายเท่ากัน (ส่วนกริยากรรมวากนั้น สามารถทำได้ทั้งสองแบบ)

3.2.3.1.2 ปโรชาวิภक्तिแบบซ้อนพยางค์

การสร้างปโรชาวิภक्तिแบบซ้อนพยางค์ มีหลักการโดยย่อ

ดังนี้¹ คือ

1. ซอนพยางค์ธาตุ (Reduplication)
2. แยกธาตุรูปที่แรงกว่า (Stronger form) และธาตุรูปที่อ่อนกว่า (Weaker form) ออกจากกัน โดยธาตุรูปที่แรงกว่า ใช้เฉพาะปรัสไมบทเอกพจน์ กรรตุวาก นอกนั้นใช้ธาตุรูปที่อ่อนกว่า (วิธีนี้เหมือนกับปัจจุบันกาลของพวก non-a-conjugation)
3. การแจกวิภक्तिมีรูปที่ต่างออกไป ไม่เหมือนกับปัจจุบันกาล
4. ที่ไชบ่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยหลัง จะมีการแทรก i อากม ระหว่างเคากริยากับวิภक्ति

กฎของการซ้อนพยางค์แรก

1. โดยปรกติ ซอนพยัญชนะตัวแรกกับสระตัวแรก เช่น / tras → tatrāsa, / śram → śāsrāma
2. ถ้าพยัญชนะต้นธาตุเป็นพยัญชนะอนนิต ให้ไชพยัญชนะสติดิลซ้อนหน้า เช่น / dhā → dadhāu, / bhū → babhūva

¹ Whitney, *op.cit.*, p. 279.

3. พยัญชนะวรรคतालุชะ ไซ้ชอนหน้าพยัญชนะวรรคกัมรุชะ (โดยคำนึงถึงข้อ
ก่อน ๆ ควบ) เช่น \sqrt{kr} \longrightarrow cakāra, $\sqrt{kṣip}$ \longrightarrow cikṣepa

แต่ \sqrt{han} 'ฆ่า' และ \sqrt{hi} 'ไป' ไซ้ gh แทน h เมื่อชอน j ข้างหน้า
แล้ว เช่น \sqrt{han} \longrightarrow jaghāna

4. ถ้าธาตุขึ้นต้นควบพยัญชนะสังโยค ไซ้ชอนตัวหน้าตัวเดียว เช่น
syand \longrightarrow siṣyanda

แต่ถ้าพยัญชนะสังโยคนั้น ตัวแรกเป็นพยัญชนะอุสุ่ม และตัวหลังเป็นพยัญชนะเสียง
แข็ง (โดยมากหมายถึงสถิลลโษชะ) จะชอนพยัญชนะตัวหลังแทน เช่น $\sqrt{sthā}$ \longrightarrow
tasthāu

5. สระ a ไซ้ชอนหน้า a, ā, ṛ, ṛī, ḷ (และแม่แท้ e, āi, o ที่สุดธาตุ)
เช่น \sqrt{bhaj} \longrightarrow babhāja, $\sqrt{hā}$ \longrightarrow jahāu, \sqrt{vr} \longrightarrow vavāra
เป็นต้น

สระ i ไซ้ชอนหน้า i, ī, e เช่น $\sqrt{diś}$ \longrightarrow dideśa, $\sqrt{krīḍ}$ \longrightarrow
cikrīḍa, \sqrt{sev} \longrightarrow siseva

สระ u ไซ้ชอนหน้า u, ū, o เช่น \sqrt{muc} \longrightarrow mumoca, \sqrt{duh} \longrightarrow
dudoha แต่ $\sqrt{bhū}$ ไซ้ a ชอนหน้า เป็น babhūva เป็นกรณีพิเศษ

6. ถ้าธาตุนั้น ๆ ขึ้นต้นควบสระ ชอนสระตัวแรกตามกฎการชอนสระ เช่น
 \sqrt{as} \longrightarrow āsa

7. ถ้าพยัญชนะต้นธาตุเป็นพยัญชนะอรรชสระ โดยมากจะมีการทำสัมประสาธนะ
ก่อนจะนำมาชอนหน้าธาตุ เช่น \sqrt{yaj} \longrightarrow iyāja, \sqrt{vac} \longrightarrow uvāca

กฎของการเปลี่ยนแปลงภายในธาตุ

1. ถ้าธาตุลงท้ายควบพยัญชนะเดี่ยว ลงคุณสระของธาตุถาลได้ เฉพาะเวลาแจก
เป็นบุรุษที่ 1, 2, 3 เอกพจน์ ปรัสไมบถ แต่ในวิภคค์อื่น ๆ ไม่ว่าปรัสไมบถหรืออาत्मเนบถ

ไม่จำเป็นต้องทำเช่นนั้น เช่น / muc เอกพจน์ ปรสโมบทบุรุษที่ 1 mumoca บุรุษที่ 2 mumocitha บุรุษที่ 3 mumoca แต่พหูพจน์บุรุษที่ 3 เป็น mumucus เป็นต้น

2. ถ้าธาตุลงท้ายด้วยพยัญชนะเคี้ยว และมี a เสียงสั้นมาข้างหน้า a ตัวนี้จะหิصةหรือไม่ก็ได้ในบุรุษที่ 1 เอกพจน์ ปรสโมบท แต่คงที่ระยะเวลาเป็นบุรุษที่ 3 เอกพจน์ และในวิภक्ति์อื่นจะหิصةไว้ก็ได้ หรือมีจะนั้นก็เปลี่ยนเป็น e เช่น / pac เอกพจน์ ปรสโมบท บุรุษที่ 3 เป็น papāca บุรุษที่ 1 จะเป็น papāca หรือ papaca แต่บุรุษที่ 3 พหูพจน์ เป็น pecus เป็นต้น

3. ถ้าธาตุลงท้ายด้วยสระ พุทธิสระที่สุกซาคุในบุรุษที่ 1 และ 3 เอกพจน์ ปรสโมบท และลงคุณในบุรุษที่ 2 เอกพจน์ (หรือบุรุษที่ 1 จะลงคุณด้วยก็ได้) แต่วิภक्ति์อื่น ๆ ในบททั้งสอง ซาคุของกลับไปเป็นรูปเดิม แต่จะตองนำวิภक्ति์มาต่อตามหลักสนธิ เช่น / kr เอกพจน์ ปรสโมบท บุรุษที่ 3 cakāra บุรุษที่ 2 cakartha บุรุษที่ 1 cakāra หรือ cakara แต่บุรุษที่ 1, 2, 3 พหูพจน์เป็น cakṛma, cakra และ cakrus ตามลำดับ

4. ไถกลาวมาแล้วในกฎของการซ่อนพยางค์ หากธาตุลงท้ายด้วยพยัญชนะเคี้ยว และตั้งต้นด้วยสระ จะซ่อนสระนั้น และสระที่คล้ายคลึงกันจะรวมกันเป็นเสียงยาวกึ่งกลาวมาแล้ว แต่ถ้าเป็น i หรือ u ต้นซาคุ ลงคุณในปรสโมบท เอกพจน์ i ที่ซ่อนหน้าจะกลายเป็น iy ถ้าสระที่ตามมาได้แก่ e และ u ที่ซ่อนหน้า จะกลายเป็น uv ถ้าสระที่ตามมาได้แก่ o เช่น / is บุรุษที่ 1 และ 3 เอกพจน์ ปรสโมบทเป็น iyēṣa และ / ukh เป็น uvokha เป็นต้น

ปรากฏการณ์เดียวกันนี้ จะเกิดขึ้นในซาคุ i เหมือนกัน คือบุรุษที่ 1 และ 3 เอกพจน์ ปรสโมบท เป็น iyāya

5. ถ้าธาตุขึ้นต้นด้วย a แล้วลงท้ายด้วยพยัญชนะซ่อน หรือขึ้นต้นด้วย r แล้วลงท้ายด้วยพยัญชนะเคี้ยว พยางค์ที่นำมาซ่อนจะเป็น an เช่น / arc บุรุษที่ 1 และ 3 เอกพจน์ ปรสโมบทเป็น anārca ในทำนองเดียวกัน / rdh ก็เป็น anārdha เป็นต้น

ปรากฏการณ์เดียวกันนี้จะเกิดขึ้นในธาตุ as' อาตมเนบัต 'แม่ไป' แมวว่าจะลง
ท้ายด้วยพยัญชนะเดียวกัน คือ บุรุษที่ 1 และ 3 เอกพจน์ เป็น anāśe

การเติม i อาคมในปโรชชาวิภक्तिแบบซ้อนพยางค์

โดยมาก ก่อนเติมวิภक्तिที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะในปโรชชาวิภक्तिแบบนี้ อันมี va,
ma, tha, se, vahe, mahe, dhve มักจะต้องเติม i เข้าไปกับเค้ากริยาเสียก่อน
เรียกว่า intermediate i หรือ i อาคม ซึ่งมีกฎเป็นพิเศษในการเพิ่มดังนี้

1. ธาตุทุกตัวไม่ว่าจะเป็น เสฏฐ หรือ อนิฏฐ นอกจาก kr, sr, bhr, br,
stu, dru, sru, éru เติม i ได้ แต่/kr มี sam เป็นบทหน้า และ/vr เติม i
ก่อนหน้า tha

2. ธาตุที่เป็น อนิฏฐ ลงท้ายด้วย r นอกจากธาตุ r จะไม่เติม i ก่อนหน้า
tha เช่น sasmatha จาก / smr แต่ āritha จาก /r

3. ธาตุที่เป็น อนิฏฐ ซึ่งลงท้ายด้วยสระ หรือมี a เป็นตัวรองสุดท้าย จะลง
อิ อาคมก่อนเติม tha หรือไม่ก็ได้

การที่จะเรียกว่าธาตุใดเป็น เสฏฐ ธาตุใดเป็นอนิฏฐ นั้น มีหลักอยู่ว่า ¹

โดยทั่ว ๆ ไป มีการเติม i อาคมเข้ากับธาตุเมื่อจะเติมวิภक्तिหรือปัจจัยใดที่ขึ้น
ต้นด้วยพยัญชนะ ยกเว้น ya (Pāṇini 7:2:35)

ธาตุใดที่ต้องเติม i เสมอ เรียกว่า set (sa + it แปลว่า พร้อมด้วย i)

ธาตุใดที่จะเติมหรือไม่ก็ได้ เรียกว่า vet (vā + it แปลว่า มี i หรือไม่
ก็ได้)

¹ M.R. Kale, A Higher Sanskrit Grammar (Delhi: Motilal
Banarsidass, 1969), pp. 295-8.

ธาตุใดที่ไม่เติม i เรียกว่า anit (an + it แปลว่า ปราศจาก i)

และการที่จะดูว่าธาตุใดจะเติม i หรือไม่นั้น ก็มีหลัก คือ

1. ธาตุใดมีมากกว่า 1 พยางค์ และกริยาชั้นที่ 2 ทั้งหลาย รวมทั้งกริยาหมวดที่ 10 เป็น เสฏฺ เสมอ

2. ธาตุพยางค์เดียว ที่ลงท้ายด้วยสระ จะมีการจำกัดตายตัวลงไปเลยว่า ตัวใดบ้างเป็น เสฏฺ ที่เหลือก็เป็น อนิฏฺ มีผู้รอกกรองไว้เป็นคำประพันธ์ ดังต่อไปนี้

udṛdantāiryāntirukṣṇusīsnunukṣusūvidīñśribhiḥ /
vr̥ṅtr̥ñbhyām ca vināikāco'janteṣu nihataḥ smṛtāḥ // ¹

อธิบายว่า ธาตุที่ลงท้ายด้วย u และ ṛ ธาตุ yu, ru, kṣṇu, śī, snu, nu, kṣu, śvi, dī, śri, vr̥ (หมวด 9 อาตมเนบพ) และ vr̥ (หมวด 5 ทั้งปรส-ไมบพและอาตมเนบพ) เป็น เสฏฺ นอกจากนี้แล้ว ธาตุพยางค์เดียวที่ลงท้ายด้วยสระ เป็น อนิฏฺ

3. ธาตุพยางค์เดียวที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะ จะเป็นอนิฏฺเสีย 102 ธาตุ ที่เหลือเป็น เสฏฺ ซึ่งธาตุที่เป็นอนิฏฺเหล่านี้ มีผู้รอกกรองไว้เป็นคำประพันธ์ทั้งหมด บอกไว้เป็นรายธาตุ ไต่แก้คำประพันธ์ต่อไปนี้

śakl̥ pac mucī ric vac vic / sic pracchi tyaj nijirbhajah /
bhañj̥ bhuj̥ bhrasj̥ masji yaj̥ yuj̥ ruj̥ / rañj̥ vijir̥ svañj̥isañj̥sṛjah //

¹ Ibid.

ad ksud khid tudi nudah / pada bhid vidyātirvinad /
 śadsadī svidyati skandi / hr̥dī krudh ksudhibudhyatī //
 bandhiryudhirudhī rādhi / vyadhśudhah sādhisidhyatī /
 manyahannāp kṣip chupi tap / tipastr̥pyatidr̥pyatī //
 lip lup vap śap svap sr̥pi yabh / rabh labh gam nam yamo ramiḥ /
 kruśirdamśidr̥śī dr̥ś m̥ś / riś ruś liś viś spr̥śaḥ kṛṣiḥ //
 tviṣ tuṣ dviṣ duṣ puṣya piṣ viṣ / śiṣ śuṣ śliṣyatayo ghasiḥ /
 vasatirdr̥hdihiduhō nah miḥ ruh lih vahistathā //
 anudāttā halanteṣu dhātavo dvyādhikam śatam // ¹

ส่วนธาตุที่เป็น วรรณ ก็มีผู้ร่ายกรองบอกไว้เป็นรายธาตุเช่นกัน ดังต่อไปนี้

svaratiḥ sūyate sūte pañcāme navame ca dhuñ /
 tanaktirvr̥scatiścāntāvanaktiśca tanaktinā // 1 //
 mārṣṭi mārjati jānteṣu dāntāu klidyati syante /
 radhyatiḥ sedhatirdhāntāu pāntāḥ pañcāiva kalpate // 2 //
 gopāyatistr̥pyatiśca trapate dr̥pyatistathā /
 māntāu kṣāmyati kṣamate śnute kliśnāti naśyati // 3 //
 śāntāstrayothākṣatiśca niṣkuṣṇātīśca takṣati /
 tvakṣatiśca śakārāntā hyatha hāntāśca gāhate // 4 //
 padadvaye gūhatiśca r̥kāropāntyagarhate /
 tr̥hatitr̥mhatidruhyatayo br̥hati muhyati // 5 //
 str̥hati snihyati snuhyatyete veṭkā hi dhātavaḥ /
 ajantānām tu thalyeva veṭ syādanyatra sarvadā // 6 // ²

¹ Ibid.

² Ibid.

การใช้ปโรชารวิกต์ตี (แบบซ่อนพยางค์) ของกริยากรรมวาจกในสมัยมหากาพย์

ลักษณะของกริยาปโรชารวิกต์ตีแบบซ่อนพยางค์ของกริยากรรมวาจก จะไม่มีอะไรแตกต่างไปจากอาत्मเนभत्तरमका เพราะได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า ในลการอื่นนอกจากปัจจุบันกาลทั้ง 4 กริยากรรมวาจกจะไม่มีการลง ya ปัจจัย คงแจกแต่วิกต์ตีอาत्मเนभत्तरमका ส่วนภาววาจกก็เช่นกัน ตัวอย่าง

√ raj 'ยอม'

tās patakā ivoddhūtāḥ patnīnām ruciraprabhāḥ//

nānāvārnāḥ suvarṇānām vaktramūleṣu rejire/ R. 5:9:54-55

3.2.3.1.3 ปโรชารวิกต์ตีแบบอนุประโยคของกริยากรรมวาจก

ปโรชารวิกต์ตีแบบนี้ ใช้สำหรับชาคูหรือกริยาชั้นที่สองที่มีกฎห้ามไว้ว่าทำเป็นปโรชารวิกต์ตีแบบซ่อนพยางค์ไม่ได้ แต่สำหรับกริยากรรมวาจกนั้นจะทำเป็นแบบซ่อนพยางค์ก็ได้ และทำเป็นแบบอนุประโยคก็ได้เช่นกัน นับเป็นกริยาชนิดเดียวที่ทำได้ทั้งสองอย่าง

การสร้างกริยาปโรชารวิกต์ตีชนิดนี้ ก็ทำแบบเดียวกับกริยาปโรชารวิกต์ตีแบบอนุประโยคที่แจกเป็นอาत्मเนभत् คือเติม ām ลงกับชาคูหรือเคากริยาชั้นที่สองนั้น ๆ และใช้กริยาช่วยตัวใดตัวหนึ่งในจำนวน 3 ตัว คือ √ bhū, √ as และ √ kr ซึ่งแจกเป็นปโรชารวิกต์ตีแบบซ่อนพยางค์ มีข้อแม้แต่เพียงว่า กริยาช่วยสามตัวนี้ ไม่ว่าจะใช้ตัวไหนก็ตาม จะต้องแจกเป็นอาत्मเนभत्อย่างเดียวกัน (ถ้าแจกเป็นกรรตุวาจกอาत्मเนभत्तरमका กริยาช่วยจะแจกเป็นนभत्ได้)

อย่างไรก็ดี กริยาแบบนี้ไม่เป็นที่นิยมใช้ในสมัยมหากาพย์ อาจเป็นเพราะว่า กริยากรรมวาจกนั้นสามารถแจกเป็นปโรชารวิกต์ตีแบบซ่อนพยางค์ได้ จึงไม่จำเป็นต้องทำเป็นแบบอนุประโยค

3.2.3.2 อथยตนิวิภัตต์ (Aorist)

3.2.3.2.1 รูปและแบบของอथยตนิวิภัตต์

อथยตนิวิภัตต์แบ่งเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ 3 แบบ¹ คือ

1. อथยตนิวิภัตต์แบบปรกติ (Simple Aorist) มีรูปและวิธีการแจกคล้ายคลึงกับหยัสตนิวิภัตต์ (Imperfect) แบ่งเป็นแบบย่อยได้ 2 แบบ คือ

- ก. อथยตนิวิภัตต์แบบธาตุ (Root-aorist) มีเค้ากริยาเหมือนกับธาตุ
- ข. อथยตนิวิภัตต์แบบ อ (a-aorist) มีเค้ากริยาลงท้ายด้วย a หรือลง a อากมก่อนลงวิภัตต์

2. อथยตนิวิภัตต์แบบซ้อนพยางค์ (Reduplicated Aorist) มีลักษณะคล้ายคลึงกับหยัสตนิวิภัตต์ของธาตุหมวดที่ 3 ซึ่งมีการซ้อนพยางค์ โดยปรกติจะมีการลง a อากมก่อนลงวิภัตต์ด้วย แจกคล้ายหยัสตนิวิภัตต์ของธาตุ 4 หมวดที่เป็นพวก a-conjugation.

3. อथยตนิวิภัตต์แบบอสุสม (Sigmatic or Sibilant Aorist) มีเครื่องหมายออกกาล คือ s ซึ่งลงกับธาตุ อาจลงโดยตรงหรือตามหลัง i อากม แบ่งเป็นแบบย่อยได้อีก 4 แบบ คือ

ก. ไม่ลง a อากม ก่อนลงวิภัตต์ มี

(1) อथยตนิวิภัตต์แบบ ส (s-aorist) ลง s ตัวเดียว ต่อเข้ากับที่สุคธาตุ

(2) อथยตนิวิภัตต์แบบอิษ (is-aorist) เหมือนกับแบบที่แล้ว แต่มีการลง i อากม

(3) อथยตนิวิภัตต์แบบสิษ (sis-aorist) เหมือนกับชนิดที่ (2) แต่มี s ต่อเข้ากับที่สุคธาตุอีกตัว

ข. ลง a อากม ก่อนลงวิภัตต์ด้วย มี

(1) อथยตนิวิภัตต์แบบ ส (sa-aorist)

¹ Whitney, *op.cit.*, p. 297.

แต่ถ้าเรียงตามแบบรองนักไวยากรณ์ในเมือง จะเรียงลำดับเป็น 7 แบบ ¹ ดังนี้

1. อथยตนิวิภัตตีแบบธาตุ	2. อथยตนิวิภัตตีแบบ อ
3. อथยตนิวิภัตตีแบบซ้อนพยางค์	4. อथยตนิวิภัตตีแบบ ส
5. อथยตนิวิภัตตีแบบ อินฺ	6. อथยตนิวิภัตตีแบบ ลินฺ
7. อथยตนิวิภัตตีแบบ ส	

3.2.3.2.2 อथยตนิวิภัตตีของกริยากรรมวาจก

ตามทฤษฎีไวยากรณ์ อथยตนิวิภัตตีของกริยากรรมวาจกนั้น มีอยู่สองรูปแบบหนึ่งคือ บุรุษที่ 3 เอกพจน์ ซึ่งมีวิธีสร้างเป็นของตนเองโดยเฉพาะ และอีกรูปหนึ่งคือ บุรุษอื่น ๆ และพจน์อื่น ๆ ซึ่งมีวิธีสร้างไม่ผิดแยกไปจากอาत्मเนยพธรรมาत्मनः แต่มีข้อสังเกตว่า อथยตนิวิภัตตีบางแบบใน 7 แบบนั้น ก็ไม่สามารถใช้เป็นกรรมวาจกได้

การสร้างอथยตนิวิภัตตีของกริยากรรมวาจกบุรุษที่ 3 เอกพจน์

อथยตนิวิภัตตี (Aorist) ของกริยากรรมวาจก บุรุษที่ 3 เอกพจน์ มีวิธีสร้างแบบเดียวกันทุกธาตุ โดยเติม a-augment ลงข้างหน้าธาตุ แล้วลงวิภัตตี i เช่น

✓ nind 'ติเตียน' อथยตนิวิภัตตี บุรุษที่ 3 เอกพจน์ กรรมวาจก anindi

ก่อนจะลงวิภัตตี จะต้องเปลี่ยนแปลงตัวธาตุ ดังนี้

1. ถ้าสระตัวรองสุดท้ายของธาตุอยู่ในพยางค์หลุ ให้ลงคุณ เช่น ✓ bhid

'ทำลาย' → abhedi, ✓ tud 'แทง' → atodi

2. ถ้ามีสระเป็นที่สุดธาตุ ให้พฤทธิ เช่น ✓ nī 'นำ' → anayi, ✓ stu

'สรรเสริญ' → astāvi

¹ Ibid.

3. สระ a ใ้ในพยางค์หลุ แต่ถาอยู่ในตำแหน่งรองสุดท้าย ก็ต้องพฤทธิเหมือนกัน ยกเว้นพวกที่ลงท้ายด้วยเสียง am เช่น / vad 'พูด' → avādi, / path 'อ่าน' → apāthi แต่ / dam 'ขม' → adami

สระ a ที่อยู่ในตำแหน่งรองสุดท้าย ใน / kam 'รัก', / gam 'ไป', / nam 'นม', / yam 'ยัก', / ram 'ยินดี', / vam 'อาเจียน', รวมทั้งธาตุ cam 'คิมน้ำ', ชำระ (ที่มีอุปสรรค ā) ต้องพฤทธิทั้งหมด เช่น akāmi, agāmi

4. ธาตุที่ลงท้ายด้วย ā และที่ลงท้ายด้วย e, āi, o (ที่เปลี่ยนเป็น ā ได้ หมายถึงว่า เป็นสระ e, ai, o ในทัศนะของนักไวยากรณ์รุ่นโบราณและเป็น ā ในทัศนะของนักไวยากรณ์รุ่นใหม่) ให้แทรก y เข้าไประหว่างธาตุและวิภคตี เช่น / dā ให้ → adāyi, / dhe 'คุณนม' → adhāyi, / gāi 'ร้องเพลง' → agāyi

5. ธาตุที่ไม่เป็นไปตามกฎทั้งสี่ข้างต้น

✓ jan 'ให้กำเนิด'	→	ajani
✓ bhañj 'ทำลาย'	→	abhañji หรือ abhāji
✓ radh 'ชู้'	→	arandhi
✓ rabh 'ต้องการ'	→	arambhi
✓ labh 'ได้รับ'	→	alābhi หรือ alambhi (ถ้ามีอุปสรรคใช้

แต่รูปหลัง)

การสร้างอักษณีวิภคตีของกริยากรรมวาจก บุรุษและพจน์อื่นๆ นอกจากบุรุษที่ 3 เอกพจน์

ก่อนอื่นเราจะต้องดูก่อนว่า อักษณีวิภคตีแบบใดใช้แจกในขทใด เพราะบางแบบไม่มีแจกเป็นอาคมเนบข บางแบบถึงมีอาคมเนบขทก็ไม่ใช้เป็นกรรมวาจก อักษณีวิภคตีบางแบบเท่านั้นที่จะใช้อาคมเนบขในความหมายเป็นกรรมวาจกได้ ดังเราจะเห็นได้ว่าอักษณีวิภคตี แบบที่ 1 คือ แบบธาตุนั้นมีใช้แต่ปรสไมขบเท่านั้น ไม่มีอาคมเนบข ส่วนแบบที่ 2 คือแบบ อ กับแบบที่ 3 คือ แบบชอนพยางค์ นั้น ถึงมีอาคมเนบขทก็ไม่ใช้เป็นกรรมวาจก แบบที่ 6 คือ แบบ สิช ก็มีใช้แต่ปรสไมขบ จึงมีแค่แบบที่ 4, 5 และ 7 คือ แบบ ส, แบบอิษ และแบบ ส เท่านั้นที่ใช้อาคมเนบขเป็นกรรมวาจกได้ โดยอาศัยหลักต่อไปนี้ ¹

¹ F. Kielhorn, A Grammar of the Sanskrit Language (Bombay: Government Central Book Depot, 1870), pp. 144-5.

1. ราชูใดที่เมื่อแจกเป็นอหฺยตฺนวิภคฺติอฺตมเนบฺท จะตองแจกตามแบบที่ 4, 5 หรือ 7 จะสามารถใ้รูปเดียวกันนั้นให้ความหมายเป็นไค้ทั้งกรรทฺวาจกและกรรมาจก กล่าวคือ รูปอฺตมเนบฺทและรูปกรรมาจกของอหฺยตฺนวิภคฺติแบบที่ 4, 5 และ 7 จะเหมือนกัน ตัวอย่าง

✓ kr	'ทำ'	อหฺยตฺนวิภคฺติ	กรรมาจก	เอกพจน์	บุรุษที่ 1	akṛṣi
✓ dā	'ให้'	"	"	"	"	adiṣi
✓ dviṣ	'เกลียด'	"	"	"	"	advikṣi
✓ bhū	'เป็น'	"	"	"	"	abhaviṣi
✓ muc	'ปล่อย'	"	"	"	"	amuṣi
✓ lū	'ตัด'	"	"	"	"	alaviṣi

2. ราชูใดที่เมื่อแจกเป็นอหฺยตฺนวิภคฺติ อฺตมเนบฺท จะตองแจกตามแบบที่ 2 หรือ 3 ถ้าตองการใ้มีความหมายเป็นกรรมาจก จะใ้รูปที่ 4 หรือ 5 แทน ตัวอย่าง

✓ as	'เป็น'	อหฺยตฺนวิภคฺติ	เอกพจน์	บุรุษที่ 1	อฺตมเนบฺท	āsthe
					กรรมาจก	āsiṣi
✓ khyā	'เห็น'	อหฺยตฺนวิภคฺติ	เอกพจน์	บุรุษที่ 1	อฺตมเนบฺท	ākhye
					กรรมาจก	akhyāsi
✓ sri	'อาศัย'	อหฺยตฺนวิภคฺติ	เอกพจน์	บุรุษที่ 1	อฺตมเนบฺท	asīsiṣiye
					กรรมาจก	asrayiṣi
✓ sru	'ไหล'	อหฺยตฺนวิภคฺติ	เอกพจน์	บุรุษที่ 1	อฺตมเนบฺท	asusruve
					กรรมาจก	asroṣi

3. ราชูที่ไม่เป็นไปตามกฎดังกล่าว คือราชูพวกที่ลงท้ายด้วยสระและ / grah 'จับ', / han 'ฆ่า', / drś 'เห็น' อาจจะแจกเป็นอหฺยตฺนวิภคฺติกรรมาจกอีกแบบหนึ่งก็ได้ โดยการเติม 'a-augment' ลงข้างหน้าราชู แล้วลงปัจจัยอฺตมเนบฺทของอหฺยตฺน

วิภक्तिแบบ อิษฺ ก่อนทำเช่นนี้ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงภายในธาตุแบบเดียวกับการเปลี่ยนแปลงก่อนที่จะเติมวิภक्ति i ของ อักษรวิภक्ति กรรมวาจก บุรุษที่ 3 เอกพจน์ ที่ตกลงไป แล้ว และในการนี้ i ตัวแรกของวิภक्ति isi าลา ไม่จำเป็นต้องเพิ่มระดับ ตัวอย่าง

✓	grah	'จับ'	is-	aorist	กรรมวาจก	เอกพจน์	บุรุษที่ 1	agrāhiṣi (agrahiṣi)
✓	ci	'สะสม'	"	"	"	"	"	acāyiṣi (acesi)
✓	drś	'เห็น'	"	"	"	"	"	adarsīṣi (adrksi)
✓	nī	'นำ'	"	"	"	"	"	anāyiṣi (anesi)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิธีสร้างและรูปของกริยาอักษรวิภक्ति (Aorist หรือ Third Preterite) จะมีอยู่มากมายหลายแบบแตกต่างกัน แต่ในทางปฏิบัติแล้ว กริยาในถาวรนี้จะมีใช้อยู่มากเฉพาะในสมัยพระเวท แต่ในสมัยหลังเป็นกริยารูปที่หายากยิ่งทีเดียว แม้แต่ในสมัยมหากาพย์ซึ่งนับว่าเป็นสมัยต่อเนื่องระหว่างสมัยพระเวทกับสมัยสันสกฤตมาตรฐาน ก็ไม่ปรากฏว่าวิจะนิยมใช้กริยาถาวรนี้ Whitney โดยยกตัวอย่างในสมัยมหากาพย์ไว้ว่า มีใช้ 21 ครั้งในเรื่องพระนล 6 ครั้งในภควทคีตา และ 66 ครั้งในรามายณะกัณฑ์แรก¹ ซึ่งเท่าที่ได้พบด้วยตนเอง อักษรวิภक्ति ที่ปรากฏในสมัยมหากาพย์ดังกล่าวนี้ มักเป็นแบบพื้น ๆ เช่น แบบ อ แบบธาตุ เป็นต้น และเป็นกรรตุว่าจกธรรมดา ส่วนชนิดที่เป็นกรรมวาจกนั้นแทบจะไม่มีเลย เพราะตั้งแต่ได้ค้นคว้า วิจัย และ

¹ Whitney, op.cit., p. 298.

เก็บข้อมูลมาจนถึงขณะนี้ยังค้นไม่พบว่ามีที่ใช้ แต่ก็อาจเป็นความผิดพลาดพลั้งเผลอของผู้ค้นคว้าเองได้ ดังนั้นจึงขอฝากไว้ให้ผู้สนใจศึกษาได้ทำการวิจัยค้นคว้าในเรื่องนี้ต่อไป

3.2.3.3 อนาคตกาลของกริยากรรมวาจก

อนาคตกาล หมายถึง เวลาที่ยังไม่มาถึง อนาคตกาลในภาษาสันสกฤต มีข้อที่น่าสนใจเอกข้อหนึ่งคือ วิธีการแจกกริยามีสองแบบเช่นเดียวกับปโรชชาวิภक्ति (ที่มีแบบซ่อนพยางค์กับแบบอนุประโยค) และอหัตยชนีวิภक्ति (ที่มีแบบสร้างจากธาตุและแบบแทรก s) อนาคตกาลทั้งสองแบบนี้ได้แก่

1. ภวิษยนตีวิภक्ति (Bhavisyan) ตามตำราไวยากรณ์ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษ เรียกว่า Simple Future หรือ Second Future

2. ศิวัสตนีวิภक्ति (Anadyatanabhavisyan) ตามตำราไวยากรณ์ที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษเรียกว่า Periphrastic Future หรือ First Future

อนาคตกาลทั้งสองชนิดนี้ ใช้ได้กับกริยาทุกตัวโดยไม่มีข้อจำกัดว่า ธาตุใดจะต้องทำเป็นชนิดใดโดยเฉพาะ เหมือนปโรชชาวิภक्तिหรืออหัตยชนีวิภक्ति และโดยทฤษฎี ทั้งสองชนิดใช้ในความหมายกรรมวาจกได้เท่ากัน

3.2.3.3.1 ภวิษยนตีวิภक्तिของกริยากรรมวาจก

การสร้างภวิษยนตีวิภक्तिของกริยากรรมวาจก ยึดถือการสร้างภวิษยนตีวิภक्तिกรรมวาจกของกริยาตัวเดียวกันเป็นหลัก ปัจจุบันที่ใส่กั๊ใส่ตัวเดียวกัน คือ sya ซึ่งอาจจะลงแก่ธาตุโดยตรงหรือเติม i อากม กั๊ แต่กั๊แจกวิภक्तिชุดเกี่ยวกับภวิษยนตีวิภक्ति แต่ใช้อากมเนบ

การลงปัจจัย sya มีวิธีดังนี้

1. y และ v ที่สุดธาตุ (หมายถึงการเรียกชื่อธาตุตามแบบของนักไวยากรณ์พื้นเมือง เช่น √ puy) ให้ออกก่อนลงปัจจัย sya
2. c, śc, ch, j, jj, ś, ṣ, kṣ, h เปลี่ยนเป็น ka แล้ว s (ตัวแรกของ sya) เปลี่ยนเป็น ṣ, h ที่สุดธาตุ nah เปลี่ยนเป็น t
3. n และ m ที่สุดธาตุ เปลี่ยนเป็นอนुสवार
4. s ที่สุดธาตุ เปลี่ยนเป็น t
5. ธาตุที่เป็นเสถ์ ต้องลง i อากมก่อนเติม sya ส่วนธาตุที่เป็นเวฎ์ จะลงหรือไม่ลงก็ได้
6. ธาตุที่ลงท้ายด้วย ṛ (เช่น √ kr 'ทำ') และธาตุ han 'ฆ่า' ต้องลง i อากมเสมอ
7. ธาตุต่อไปนี้ คือ √ kṛt 'ตัด', √ crt 'ฆ่า', √ chrd 'เล่น', √ trd 'ฆ่า' และ √ nrt 'เต้นรำ' จะลง i ก็ได้ ไม่ลงก็ได้
8. √ gam 'ไป' จะลง i อากมเฉพาะในปรสไมบถ ส่วน √ vṛt 'หมุน', √ vṛdh 'เจริญ', √ syand 'ไหล', √ śrdh 'เบียด' ลงเฉพาะในอากมเนบถ
9. i อากมที่ลงนี้ จะพิเศษเฉพาะในธาตุ grah 'จับ' อนึ่งธาตุที่ลงท้ายด้วย ṛ ทั้งหลาย และธาตุ vr'ลอม' จะลง i อากมหรือไม่ลงก็ได้
10. สระ i, ī, u, ū, ṛ, ṝ ที่สุดธาตุ และสระตัวรองสุดท้ายซึ่งเป็นลหุต่อไปนี้ คือ i, u, ṛ และ ṝ ไหลลงก่อนลงปัจจัย
11. √ drś 'เห็น' และ √ sṛj 'ปลดปล่อย' ให้ใช้ ra เป็นพยัญชนะควบกล้ำกับพยัญชนะต้นธาตุ แทน ar ซึ่งเป็นชั้นคุณของ ṛ ส่วนธาตุตัวอื่น ๆ ซึ่งมี ṛ เป็นตัวรองสุดท้าย เมื่อไม่ลง i อากม จะทำอย่างเดียวกันก็ได้ หรือลงคุณไปเลยก็ได้ การใช้ ra แทน ar ทำให้เห็นได้ว่า ra ก็เป็นชั้นคุณของ ṛ เหมือนกัน แต่เป็นในรูปพยัญชนะ ไม่ใช่ในรูปสระ

ภวิษยันต์วิภคิตีของกริยากรรมวาจก ส่วนใหญ่จะไม่แตกต่างจากอาत्मเนभของกริยาตัวเดียวกัน คือลงปัจจัย *syā* และแจกวิภคิตีอาत्मเนभไปตามปรกติ เช่น

✓ *muc* 'ปล่อย, หลุด'

atrāplutya sughorāt tvam pātakāt vipramoksyase/

MBh.9:43:43

3.2.3.3.2 ศัพท์วิภคิตีของกริยากรรมวาจก

การสร้างอนาคตกาลประเภทนี้ไม่ต้องอาศัยปัจจัย มีแต่วิภคิตี วิภคิตีของอนาคตกาลประเภทนี้มี 2 พวก พวกแรกคือบุรุษที่ 3 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ ทั้งในปรสไมบทและอาत्मเนभ ไคแก่ *tā, tārau* และ *tāras* (ซึ่งก็คือ วิภคิตีนาม วิภคิตีที่ 1 เอกพจน์ ทวิพจน์ และพหูพจน์ของนามลงท้ายด้วย *tr* ปัจจัย อันเป็นปัจจัยนามกิตกนั้นเอง) ส่วนพวกที่ 2 คือ รูปที่เหลือทั้งหมด ใช้รูป *tā* ต่อเข้ากับธาตุ แล้วตามด้วยกริยาภาวติวิภคิตีของธาตุ *as* 'เป็น' ที่แจกเป็นปรสไมบท หรืออาत्मเนभ ตามแต่จะต้องการให้สอดคล้องกับตัวประธานนั้น ๆ

บางที่จะต้องมีกรลง *i* อาत्म ก่อนที่จะลงวิภคิตีเหล่านี้ ทั้งขึ้นอยู่กับว่าธาตุนั้น ๆ เป็น เสฏฐ, เวฏฐ หรืออนิฏฐ นอกจากนั้น กฎ 3 ข้อสุดท้ายของการสร้างภวิษยันต์วิภคิตีก็ยังใช้กับศัพท์วิภคิตีด้วย

ส่วนศัพท์วิภคิตีกรรมวาจกนั้น ตามทฤษฎีจะมีลักษณะไม่แตกต่างไปจากรูปอาत्मเนभของกริยาตัวเดียวกัน แต่อย่างไรก็ดี Macdonell กล่าวว่า อนาคตกาลชนิดนี้มีที่ใช่จริง ๆ เฉพาะรูปกรรมวาจกปรสไมบทเท่านั้นในภาษา ส่วนรูปอาत्मเนभและรูปกรรมวาจกไมพบที่ใช่เลย ¹

¹ Macdonell, *op.cit.*, p. 128.

แต่ตามทฤษฎีอนุภาคกาลทั้ง สองชนิดในรูปกรรมวาจกของธาตุที่
 ลงท้ายด้วยสระ และธาตุที่ลงท้ายด้วยพยัญชนะอีก 3 ตัว คือ / grah, / drś, และ
 / han จะมีวิธีสร้างได้อีกวิธีหนึ่ง โดยมีการเปลี่ยนแปลงภายในธาตุแบบเกี่ยวกับการเปลี่ยน
 แปลงก่อนเติมวิภัติ i ของอหัตถ์วิภัติกรรมวาจก บุรุษที่ 3 เอกพจน์ แล้วจึงเติม
 i อากม ก่อนที่จะลง sya ปัจจัย สำหรับภวษยันตีวิภัติ หรือแจกวิภัติตามบุรุษและพจน์
 สำหรับส่วสทนีวิภัติ¹ เช่น

✓ dā 'ให้' ภวษยันตีวิภัติ กรรมวาจก เอกพจน์ บุรุษที่ 3 dāyisyate
 (dāsyate)

ส่วสทนีวิภัติ กรรมวาจก เอกพจน์ บุรุษที่ 3 dāyitā (dātā)

✓ drś 'เห็น' ภวษยันตีวิภัติ กรรมวาจก เอกพจน์ บุรุษที่ 3 darsisyate
 (draksyate)

ส่วสทนีวิภัติ กรรมวาจก เอกพจน์ บุรุษที่ 3 darsitā
 (drastā)

อย่างไรก็ดี การสร้างโดยวิธีนี้ก็เป็นเพียงอีกวิธีหนึ่งที่อาจทำได้ตามหลักไวยากรณ์
 เท่านั้น ไม่เป็นที่นิยมใช้

3.2.3.4 กริยาติปัตติวิภัติและอาสีวิภัติของกริยากรรมวาจก

กริยาติปัตติวิภัตตินั้นสร้างจากเคากกริยาภวษยันตีวิภัติ โดยเติม
 a-augment และแจกวิภัติที่มีรูปแบบเดียวกับวิภัติของหยส์ทนีวิภัติ กล่าวโดยย่อ เมื่อ
 หยส์ทนีวิภัติสร้างจากเคากกริยาภวตีวิภัติในลักษณะและวิธีการอย่างใด กริยาติปัตติวิภัติ
 ก็สร้างจากเคากกริยาภวษยันตีวิภัติในลักษณะและวิธีการเดียวกัน

¹ Kielhorn, op.cit., p. 146.

ส่วนอาศีสวิภคตินั้นจะเรียกว่าเป็นอีกรูปหนึ่งของสัทม์วิภคตี ก็อาจจะได้ เพราะวิภคตีที่มีรูปแบบเดียวกัน แต่การเปลี่ยนแปลงภายในธาตุก่อนจะแจกวิภคตินั้น ทำให้ไม่สามารถจะจัดไว้ในประเภทเดียวกันได้ เนื่องจากการแจกกริยาประเภทนี้ไม่ต้องการลงวิภคตีประจำหมวดธาตุเหมือนอย่างสัทม์วิภคตี หรือกริยาในปัจจุบันกาลทั้ง 4 แต่จะมีปัจจัยของตนเองเป็นพิเศษ คือ *yaś* ในปรัสไมบท และ *si* (หรือ *ṣi* แลวแต่หลักการสนธิ) ในอาคมเนมท ซึ่งต่อไปนี้จะกล่าวเน้นเฉพาะวิธีการสร้างอาศีสวิภคตีอาคมเนมท เนื่องจากอาศีสวิภคตีของกริยากรรมว่าจากส่วนใหญ่จะใช้รูปเดียวกับอาคมเนมทเช่นที่กล่าวนี้

วิธีลง *si* ปัจจัย

1. ธาตุที่เป็นเสฏ (และเวฏในบางกรณี) จะต้องลง *i* อาคมก่อน แล้วจึงจะลงปัจจัย *si* และลงวิภคตีอาคมเนมทตามลำดับ

2. ธาตุที่ลงท้ายด้วย *r* และนำหน้าด้วยพยัญชนะสังโยค รวมทั้งธาตุ *vr̥* 'ลอม' และธาตุที่ลงท้ายด้วย *r̥* (ตามตำราไวยากรณ์อินเดียเคิม) จะลง *i* อาคมก็ได้ ไม่ลงก็ได้ เช่น / *smr* 'จำ' → *smr̥siṣṭa*, *smariṣṭa*

✓ *str̥* 'หวาน' → *str̥siṣṭa*, *starisṭa*

3. *i* อาคมจะปักออกเป็น *i* หลังธาตุ *grah* 'จับ' เช่น *grahiṣṭa*

4. เมื่อเติม *i* อาคมลงไปก่อนหน้าวิภคตีและปัจจัยแล้ว สระที่ลงสุดท้ายทั้งหมด และสระตัวรองสุดท้ายซึ่งเป็นลหุคงต่อไปนี้ คือ *i*, *u*, *r*, *l* จะต้องลงคุณ เช่น ✓ *lū* 'ตัด' → *laviṣṭa*, ✓ *vr̥dh* 'เจริญ' → *vardhiṣṭa*

5. ถ้าไม่ลง *i* อาคม สระ *i*, *i*, *u*, *ū* ของลงคุณ *r̥* จะเปลี่ยนเป็น *ir̥* หรือถ้ามีพยัญชนะมฤชชะมาข้างหน้า ก็เปลี่ยนเป็น *ūr̥* ส่วนสระอื่น ๆ ไม่ต้องเปลี่ยน

✓ *ji* 'ชนะ' → *jesiṣṭa*, ✓ *str̥* 'หวาน' → *str̥siṣṭa* (*starisṭa*)

✓ *pr̥* 'เต็ม' → *pūrsiṣṭa* (*parisiṣṭa*)

6. พยัญชนะที่ลงสุดท้าย เวลาต่อกับ *s* ต้นปัจจัย *si* ให้ปฏิบัติตามกฎแห่งการเปลี่ยนแปลงเหมือนก่อนจะเติมปัจจัย *si* ของภวิษยันตีวิภคตี

นอกจากวิธีการสร้างตามปกติแล้ว กริยาตีปัดตีวิภक्तिและอาคีส
วิภक्ति กรรมวาทก ก็ยังมีวิธีการสร้างอีกวิธีหนึ่งเช่นเดียวกับอนาคตกาลทั้งสองชนิด คือ
เปลี่ยนแปลงภายในธาตุแบบเดียวกับก่อนจะเติมวิภक्ति i ของอหทัยชนวิภक्तिบุรุษที่ 3 เอกพจน์
แล้วจึงลง i อาคม sī ปัจจัย และแจกวิภक्तिไปตามปกติ¹

3.3 กริยากรรมวาทกเทียม (กริยาหมวดที่ 4)

3.3.1 ลักษณะการสร้างและการแจกกริยาหมวดที่ 4

กริยาหมวดที่ 4 ซึ่งมีธาตุ div เป็นต้นนั้น นักไวยากรณ์พื้นเมืองถือว่า มี
วิกรมประจำหมวดธาตุ คือ syan และกล่าวว่า n ที่ไม่ออกเสียงนั้น เพียงแสดงให้เห็น
ว่าเครื่องหมายบอกระดับเสียงตกลงบนตัวธาตุ มีที่ปัจจัย s ตัวแรกเป็นเพียงเครื่องหมาย
ที่ทำให้ปัจจัยเป็นसारวาทกๆ แต่ปัจจัยนี้ไม่มีอิทธิพลให้เกิดการลงคุณในธาตุ
แต่ประการใด² นอกจากบางครั้งจะทำให้เกิดการที่สระ เช่น √ div + ya + ti =
dīvyati เป็นต้น ซึ่งสิ่งนี้ก็ไม่ใช่ปรากฏการณ์แปลกประหลาดอันใด หลังจากผ่านกฎของ
การลง ya (หรือ yak) ปัจจัยของกรรมวาทกมาแล้ว และถ้าเราถือว่าที่จริงตัวธาตุ คือ dīv
ก็ยังคงเป็นการงายเข้า เพราะอย่างไรก็ดี ธาตุนี้ก็ไม่ปรากฏรูป div เวลาแจกในลการใด
เลย ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าธาตุส่วนใหญ่จะไม่เปลี่ยนแปลงรูปเมื่อลงปัจจัยนี้ นอกเสีย
จากธาตุจำนวนหนึ่งซึ่งเราอาจจัดให้เป็นข้อยกเว้นได้ ดังต่อไปนี้

1. ธาตุหมวดเดียวกันนี้ที่ลงท้ายด้วย am ที่สระออกเวลาแจกเป็น
ปัจจุบันกาลทั้ง 4 เช่น

¹ Ibid.

² Bhattoji Dikshita, op.cit., p. 333.

✓ bhram 'เหียวไป'

ihāiva sā bhrāmyati hīnapuṇyā śāntare gāuriva
naṣṭavatsā// MBh.13:90:46

✓ śam 'สงบ'

upāsāmyadrajo bhāumam sarvam vyāptam marīcibhiḥ/
MBh.4:56:16

✓ śram 'เหนื่อย'

vr̥thā śrāmyati samprāpya patim klībamivāṅganā//
MBh.13:6:20

นอกจากธาตุเหล่านี้แล้ว ✓ mad ก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน แม้จะไม่ได้ลงท้าย
ด้วย m

2. ธาตุที่ลงท้ายด้วย iv นักไวยากรณ์อื่นก็เคยจะถือว่าลงท้ายด้วย iv
และมีกษัตริย์สระเหมือนกัน เช่น

✓ div 'เล่น'

pravrajyāyāiva dīvyeta vinā durdyūṭadevinam//
MBh.4:18:11

นอกจากนี้ยังมี ✓ sīv, ✓ sṭhīv เป็นต้น ซึ่งสังเกตได้ว่าธาตุเหล่านี้ใน
สมัยก่อน น่าจะมีรูปเป็น dīvī, sīvī ฯลฯ เพราะในคำนามที่มาจากธาตุเหล่านี้ มักจะลง
ท้ายด้วยสระ ิ 1

1 จากเหตุผลข้อนี้ ทำให้พิสูจน์ได้ว่า ✓ dīv นี้ ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับธาตุที่ตั้ง
ขึ้นมาว่า ✓ div 'ส่องแสง' ซึ่งเปลี่ยนรูปมาเป็น dyu

3. ชาติ $j\ddot{r}$ และ $t\ddot{r}$ (บางที่เรียกว่า $\checkmark jur$ และ $\checkmark tir$ หรือ $\checkmark tur$) มีรูปเป็นเคากริยาปัจจุบันกาล $j\ddot{i}rya-$ และ $t\ddot{i}rya-$ (ในอุคเวทจะมีรูป $j\ddot{u}rya-$, $t\ddot{u}rya-$ ควย) ชาติเหล่านี้คือชาติจำพวกที่นักไวยากรณ์อินเดียเรียกวาลงท่ายควย \ddot{r} ค้างที่กล่าวไว้ในตอนที่แล้ว

$\checkmark j\ddot{r}$ 'แก่'

$j\ddot{i}ryantyapi$ hi $kāṣṭhāni$ $daridrānām$ $mahīpate$ //

MBh.5:34:51

ส่วน $\checkmark t\ddot{r}$ 'ข้าม' ที่อ้างมานี้ โดยปรกติไม่แจกเป็นกริยาหมวดที่ 4

จาก $\checkmark p\ddot{r}$ มีรูปเคากริยาปัจจุบันกาลเป็น $p\ddot{u}rya-$ (เพราะอำนาจแห่งพยัญชนะวรรคไอษฐะ)

$āpūryata$ $baloddharsāistoyavegāirivārṇavaḥ$ // R.6:74:35

4. ชาติ $vyadh$ จะยอลงมาเป็น $vidh-$ คือ $vidhyati$

ชาติที่มีพยัญชนะตัวรองสุดท้ายเป็นนาสิกยก็ตัดออกควย เช่น

$\checkmark bhras'$ ($\checkmark bhras'$) 'ตก'

$utsrjya$ $niyamāmstivrān$ $bhras̄yante$ $kāmamanyubhiḥ$ //

R.2:22:23

$\checkmark rañj$ ($\checkmark raj$) 'ยอม'

$āryakarmani$ $rajyante$ $bhūtikarmāṇi$ $kurvate$ /

MBh.5:33:25

3.3.2 ชนิดต่าง ๆ ของกริยาหมวดที่ 4

กริยาหมวดที่ 4 ซึ่งมีอยู่ทั้งหมดประมาณ 130 กว่าคำคุณั้น ประมาณครึ่งหนึ่งของทั้งหมดจะมีใช้อยู่ในภาษาทุกสมัย ประมาณ 40 คำคุณั้นอยู่ในภาษาสมัยแรก ๆ และประมาณ 30 คำคุณั้นใช้แต่ในภาษาสมัยใหม่ ซึ่งทั้งหมดนี้มีประวัติความเป็นมาและการใช้ที่น่าสนใจ ฉะนั้นจะจัดแบ่งกริยาในหมวดนี้ออกเป็นชนิดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ในจำนวนคำคุณั้นที่ลง ya ปัจจัย เวลาต่าง ๆ แกริยาปัจจุบันกาลันั้น มีอยู่ส่วนหนึ่งเป็นจำนวนมากกว่า 50 คำคุณั้นที่แสดงภาวะความรู้สึกหรือสภาพของร่างกายหรือจิตใจ¹ เช่น

✓ kup 'โกรธ'

nandate kupyate cāpi tathā humkārayatyapi/

MBh. 13:14:154

✓ tuṣ 'พอใจ'

yaścāsisyam śāsti vāi yaśca tusyet yaścāti velam

bhajate dviśantam/

MBh. 5:37:3

✓ trp 'ยินดี'

sa tāḥ piban kṣīramiva nātrpyata mahāmanāḥ/

MBh. 13:153:4

✓ muh 'หลง'

kathamabhyudaye teṣāṃ na pramuhyeta paṇḍitāḥ/

MBh. 4:51:3

✓ riṣ 'บาคเจ็บ'

yo vāi taṃ puruṣaṃ veda tasyehārtho na riṣyate/

MBh. 5:46:18

¹ Whitney, op.cit., p. 273.

นอกจากนี้ยังมี /klam 'เหน้อย' /tam'เป็นลม' /śus 'แห่ง'
/ksudh 'หิว' /lubh 'โลภ' และอื่น ๆ การแจกธาตุเหล่านี้แสดงให้เห็นชัดถึง
ความหมายที่เป็นกรรมวาจก คือมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้ประธานมีสภาพหรือความรู้สึก
เช่นนั้น¹

2. อีกส่วนหนึ่งจำนวนมากกว่านั้น จะแสดงความหมายเป็นกรรมวาจก
ปนอยู่ด้วยไม่มากนักน้อย บางธาตุก็สังเกตเห็นได้ชัด และบางธาตุก็คาดคะเนได้ว่าได้แปร
ความหมายมาจากกรรมวาจก² หรือ yá-class โดยเปลี่ยนที่เครื่องหมายบอกระดับเสียง
มาลงที่สระของธาตุแทนที่จะลงที่ปัจจัย และบางทีก็เปลี่ยนวิภัติมาเป็นปรตีโมบทเสียด้วย
การหาขอบเขตการแบ่งแยกที่แน่นอนนั้นทำได้ยาก แต่ในภาษาเก่าสมัยพระเวทมีกรณีให้เห็น
ได้ชัดเจนน้อยหลายกรณีว่า เครื่องหมายบอกระดับเสียงไต่กลับที่ไปมา แล้วในที่สุดก็เปลี่ยน
มาเป็นอย่างนี้ และใช้เป็นแนวเทียบในกรณีของธาตุอื่น ๆ ได้

เช่นในฤคเวทและอถรรพเวท จะมีรูป mucyate ขึ้นมาครั้งหนึ่งหรือสอง
ครั้ง นอกจากรูป mucyate อันเป็นรูปปกติ และมาถึงสมัยพราหมณะ mucyate ก็กลายเป็น
รูปที่ใช้กันทั่วไป การเปลี่ยนแปลงแบบนี้พบในอีกหลายธาตุ³ ตัวอย่างของธาตุ
ประเภทนี้ในสมัยมหากาพย์

✓ ksi 'ทำลาย'

dagdhum tapo hi ksīyenme na śakyāmiti pāṛthiva//

MBh.13:155:12

¹ เช่นเดียวกับกริยาบางตัวในภาษาอังกฤษ เช่น to please, to interest, to amaze, to surprise, to vex, to annoy เป็นต้น ซึ่งเวลาจะแต่งประโยค ให้มีความหมายว่า ประธานมีความรู้สึกเหล่านี้ ก็ต้องแจกกริยาเป็นกรรมวาจกเหมือนกัน.

² แปรความหมายมาจากกรรมวาจก หมายความว่า เติมมีความหมายเป็นกรรมวาจก

³ Whitney, loc.cit.

✓ tap 'เฒ่า'

bahuvarṣasahasrāṇi tapyatām paramam tapaḥ//

R.1:23:6

✓ pr 'เต็ม'

kaccinnyāyānanucchidya kośaste 'bhiprapūryate/

MBh.15:26:4

✓ ric 'เหลือเศษ'

sambhāvitasya cākīrtirmaraṇādatiricyate// MBh.6:26:34

✓ lup 'พ่าย'

lupyante sarvakāryāṇi hīnadehasya vāi prabho//

R.7:56:8

✓ hā 'ละทิ้ง'

yasya sma dadato vittam na kadācana hiyate/

MBh.12:223:4

รูปปรสโมบทกเกิดมาจากการแจกธาตุคงกล่าวด้วยปรสโมบทเป็นครั้งแรก
 แฉกค้อยโง่มากขึ้นเป็นลำดับในสมัยต่อมา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ธาตุอีกเป็นจำนวนมาก ประมาณ 40 ธาตุ¹ ต่างจากจำพวกข้างบน คือมีความหมายเป็นนกรกริยาหรือสกรกริยามาแต่ดั้งเดิมอย่างเห็นได้ชัด ตัวอย่าง

✓ paś 'เห็น'

yathā ca tvām na paśyeyuh kurvānām tena
samvidam/

MBh.4:22:5

✓ pad 'ไป'

ārjavam pratipadyasva putreṣu satatam vibho/

MBh.5:35:3

✓ śliṣ 'ติดอยู่'

duhkkena śliṣyate bhinnam śliṣtam duhkkena
bhidyate/

MBh.12:112:85

นอกจากนี้ยังมี ✓ as 'ว่าง', ✓ nah 'ผูก' เป็นต้น

4. ธาตุที่มีความหมายต่าง ๆ กัน และไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป มีลักษณะและความเป็นมาที่พิสูจน์ไม่ได้ มีเคากริยาปัจจุบันกาลลงท้ายด้วย ya เช่นเดียวกับธาตุหมวดที่ 4 ทั้งหมด แต่นักไวยากรณ์พื้นเมืองถือว่าลงท้ายด้วยสระชั้นคุณหรือพฤทธิ คือ āi, e และ o: ใดแก

ก. ธาตุที่ถือกันว่าลงท้ายด้วย āi แลวอยู่ในหมวดที่ 1 (bhū-class) เช่น ✓ gāi ---> gāyati ธาตุเหล่านี้ ในลการอื่น ๆ นอกจากปัจจุบันกาลก็มีรูป ā เช่นกัน ทั้งนี้ถ้าจะถือเป็นธาตุที่ลงท้ายด้วย āi และแจกอย่างหมวดที่ 4 ก็น่าจะเหมาะสมกว่า ดังตัวอย่าง

¹ Ibid.

√ gā (√ gāi) 'ร้องเพลง'

jātamātrāśca nr̥tyanti gāyanti ca hasanti ca//

MBh.6:3:7

√ glā (√ glāi) 'เหนื่อย'

glāyate me manastāta bhūyo bhūyah' prajalpatah/

MBh.15:3:80

√ trā (√ trāi) 'ปกป้อง'

punnāmo narakādyasmat pitaram trāyate sutah/

R.2:107:12

√ dhyā (√ dhyāi) 'เพ่ง'

evam dhyāyanti vidvāmsah param tattvam sanātanam/

MBh.13:14:375

√ mla (√ mlāi) 'พักผ่อน'

māyate sīryate cāpi sparsāstenātra vidyate//

MBh.12:184:11

√ vā (√ vāi) 'พัก'

abhīksanavātā vāyante dhūmaketumavasthitāh//

MBh.6:3:30

ธาตุบางตัวมีทางที่จะคิดไควมาจากธาตุที่มีรูปสระและพยัญชนะอ่อนกว่าชื่อ
ธาตุที่นิยมเรียกกัน แล้วเติม ā ลงไป และธาตุชั้นที่สองอีกบางตัว เช่น √ tāy 'ยึด'
(ออกจากรูป √ tan) และ √ cāy 'สังเกต' (ออกจากรูป √ ci) ก็เป็นแบบเดียวกัน
อย่างไรก็ดี ธาตุสองตัวหลังนี้ไม่มีที่ใช้ในสมัยมหากาพย์

ข. ราชูที่ถือกันว่าลงท้ายด้วย e และอยู่ในหมวดที่ 1 (bhū-class) เช่นเดียวกัน เช่น √ dhe 'ดูคนม' → dhayati ราชูเหล่านี้ก็มีรูป ā เช่นกัน และบางทีก็มีรูป ī ด้วย ในถาวรอื่นๆ นอกจากปัจจุบันกาลทั้ง 4 แต่ถ้าเราจะถือว่าเป็นราชูที่ลงท้ายด้วย ā ก็เหมาะสมก็จะเป็น ā ที่ลดรูปลงมาเป็น a ก่อนลงวิกรมในหมวดนี้ หรือจะเป็น ā ที่ทำให้รูปอ่อนลงเป็น ī หรือ i (ราชูที่ลงท้ายด้วย ā เวลาทำเป็นรูปอ่อนที่สุด เช่นเวลาจะลงปัจจัยกรรมวาจก มักจะเปลี่ยนเป็น ī เช่น √ dhā 'วาง' → dhīyate) และแจกตามแบบหมวด 1 ก็ได้ เช่น

√ dhā (√ dhe) 'ดูคนม'

√ mā (√ me) 'แลกเปลี่ยน'

√ vā (√ ve) 'ขอ'

√ vyā (√ vye) 'ขอหม'

ราชูเหล่านี้ไม่ค่อยมีที่ใช้มากนัก บางตัวไม่มีใช้แล้วในสมัยมหากาพย์ ที่พอจะเห็นชื่อก็มีตัวอย่าง เช่น √ hvā (√ hve) 'เรียก' (เป็นรูปขั้นที่ 2 ของ √ hñ)

āhvaye viśvakarmānamahaṃ tvaṣṭārameva ca/ R.2:91:12

และยังมีราชูที่มีรูปใกล้เคียงอีกสองตัว คือ √ day 'แบ่ง' และ √ vyay 'ใช้จ่าย' (ซึ่งอาจเป็นรูปกริยานามของ vyaya)

ค. ราชูที่ถือกันว่าลงท้ายด้วย o แล้วรวมอยู่ในหมวดนี้ โดยสระที่สุดท้ายหายไปเวลาลงปัจจัย เช่น √ do 'ตัด, แยก' → dyāti ราชูเหล่านี้เวลาแจกแล้วลงเครื่องหมายบอกระดับเสียงที่ a ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่เหมือนกับราชูหมวดนี้โดยสิ้นเชิง เพราะไคกลาวมาแล้วว่า ราชูหมวดที่ 4 เครื่องหมายบอกระดับเสียงจะตกลงบนสระของตัวราชูไม่ใช่ปัจจัย ราชูเหล่านี้จึงไม่มีสิทธิ์จะรวมอยู่ในหมวดนี้ด้วย และควรจะจัดให้อยู่ในหมวด á-class (หมวดที่ 6) มากกว่าในถาวรอื่นๆ นอกจากปัจจุบันกาลทั้ง 4 ราชูเหล่านี้ก็มีรูป ā และ i และในปัจจุบันกาล ya ก็มักจะแยกเป็น ia ในภาษารุ่นเก่า (แต่ไม่มีแล้วในสมัยมหากาพย์)

เท่าที่ไต่ถามมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ราชกุมวคที่ 4 เป็นราชกุมวคเดียวที่มี
 แนวโน้มที่จะคงความหมายให้อยู่ในวงจำกัด อาจกล่าวได้ว่า เมื่อพิจารณาจากแนวโน้ม
 ข้างต้นนี้ และจากรูปวิกรมประจำหมวดราชกุมวค คือ ya แล้ว ราชกุมวคที่ 4 นี้คงจะต้องมีความ
 สัมพันธ์กับกริยากรรมวาจก ซึ่งเราถือว่าเป็นกริยาชั้นที่สอง และมีความหมายไปอีกลักษณะ
 หนึ่ง แม้ว่าเราอาจต้องยอมรับว่ากริยากรรมวาจกของราชกุมวคที่ 4 และกริยากรรม
 วาจกทั่ว ๆ ไป จะมีความหมายแตกต่างกันมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม การที่กริยาหมวด
 อื่น ๆ ซึ่งมีความหมายเป็นสกรรมกริยา อาจจะมีมีความหมายเป็นอกรรมกริยาได้โดยลง ya
 ปัจจุบันอย่างกริยาหมวดที่ 4 ตลอดจนความคล้ายคลึงกันในวิกรม ya (ของราชกุมวคที่ 4)
 และปัจจัย ya (ของกรรมวาจก) ก็น่าจะเพียงพอที่จะทำให้เราเห็นได้ว่ากริยาหมวดที่ 4
 นี้ มีรากฐานมาจากกริยากรรมวาจก ¹

3.4 ความสัมพันธ์และความแตกต่างระหว่างกริยาหมวดที่ 4 กับกริยากรรมวาจก

3.4.1 ความสำคัญของเครื่องหมายบอกระดับเสียงในสมัยพระเวท

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างกริยากรรมวาจกกับกริยาหมวดที่ 4 นั้น
 จะสังเกตได้เฉพาะในสมัยพระเวทเท่านั้น กล่าวคือความแตกต่างที่เครื่องหมายบอกระดับ
 เสียง เพราะคงไต่ถามมาแล้วว่า ปัจจัยของกรรมวาจกนั้น นักไวยากรณ์พื้นเมืองชื่อว่า
 yak ส่วนปัจจัยกริยาหมวดที่ 4 นั้น ชื่อว่า syan และตัวที่แสดงให้เห็นว่าปัจจัยนี้ไม่ลง
 เครื่องหมายบอกระดับเสียง ก็คือตัว n ของ syan ส่วน yak นั้น ต้องลงเครื่องหมาย
 บอกระดับเสียงเพราะไม่มีตัว n กำกับแต่อย่างใด ดังนั้น เราจึงกล่าวได้ง่าย ๆ ว่า
 กริยากรรมวาจกต้องลงเครื่องหมายบอกระดับเสียงที่สระของตัวปัจจัย มีไชนะที่สระของตัว
 ราชกุมวค ส่วนกริยาหมวดที่ 4 นั้นลงเครื่องหมายบอกระดับเสียงที่สระของตัวราชกุมวค มีไชนะที่ปัจจัย
 ความแตกต่างอันนี้ในสมัยต่อมาเมื่อเลิกใช้เครื่องหมายบอกระดับเสียงแล้ว จะไม่สามารถ
 มองเห็นได้เลย

A.A. Macdonell ได้ศึกษาการไขกริยาที่ลง ya ปัจจัยในวรรณคดีสมัย
 พระเวท และสามารถชี้ได้ว่า อาจแบ่งกริยาเหล่านี้ ออกได้เป็นสองพวก โดยพวกแรกมี

¹ Ibid., p.274. ๓ 3.3.2 หน้า 80.

ประมาณ 70 ชาติ มีทั้งชนิดที่เป็นอกกรรมชาติและสกรรมชาติ ไม่มีการลงเครื่องหมายบอก
ระดับเสียงที่ตัวปัจจัย ส่วนอีกพวกหนึ่งมีประมาณกว่า 80 ชาติ ที่มีความหมายเป็นกรรมวาจก
โดยลงเครื่องหมายบอกระดับเสียงที่ปัจจัย ซึ่งน่าจะเป็นไปได้ว่า กริยาทั้งสองพวกนี้มัน
กำเนิดที่เหมือนกัน คือมีเครื่องหมายบอกระดับเสียงที่ปัจจัย ทั้งนี้อาจจะเห็นได้ชัดขึ้น ถ้าจะ
พิจารณาจากข้อเท็จจริงเพิ่มเติมที่ว่า ถึงแม้ชาติในจำพวกแรกจะลงเครื่องหมายบอกระดับ
เสียงที่ตัวธาตุก็ตาม แต่ธาตุที่ไข้ก็เป็นรูปอ่อนที่สุดเหมือนกับเวลาจะแจกเป็นกรรมวาจก
นอกจากนี้ ในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ก็เป็นอกกรรมชาติ และมีธาตุจำนวนหนึ่งที่มีความหมายเป็นกรรม-
วาจกด้วย จำพวกหลังที่กล่าวนี้ส่วนใหญ่แปรความหมายมาจากกรรมวาจก โดยเปลี่ยนที่
เครื่องหมายบอกระดับเสียง ดังนั้น jāyate 'เกิด' จึงเป็นความหมายกรรมวาจกที่มาจาก
กรรมวาจก janati 'ให้กำเนิด' บางที่เครื่องหมายบอกระดับเสียงนี้ก็ไม่คงที่ เช่น
mucyāte 'ถูกปลดปล่อย' ในอุคเวทและอรรพเวทปรากฏว่ามีเพียงครั้งเดียวหรือ
สองครั้งที่เครื่องหมายบอกระดับเสียงเปลี่ยนมาอยู่ที่ตัวธาตุ แทนที่จะอยู่ที่ปัจจัย (คำนี้ต่อมา
ได้กลายเป็นธาตุหมวดที่ 4 มีความหมายเป็นอกกรรมชาติว่า 'หลุด' ซึ่งก็เป็นนัยเดียวกับ
'ถูกปลดปล่อย') และไม่มี ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนในคำนี้ความหมายระหว่าง

ksīyate	กับ	ksīyāte	'ถูกทำลาย'	(พัง)
jīyate	กับ	jīyāte	'ถูกชนะ'	(แพ)
pācyate	กับ	pācyāte	'ถูกหุงต้ม'	(สุก)
mīyate	กับ	mīyāte	'ถูกทำร้าย'	(บาดเจ็บ)

ลักษณะของการลง ya ปัจจัย และลงเครื่องหมายบอกระดับเสียงที่ตัวธาตุ
นั้นเกือบทุกครั้งธาตุจะเป็นรูปอ่อนที่สุด ถ้ามีพยัญชนะนาสิกยให้ตัวออก เช่น

✓ dr̥mh → dr̥hya-

✓ vyadh มีสัมประสาธนะเป็น vidhya-

✓ spaś (ในสมัยพระเวทถือว่าตัวธาตุนั้นเป็นอย่างไร) ตัด ๘ ออก

→ paśya-

ส่วนบางธาตุก็มีการเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ซึ่งไคกล่าวไว้เรียบร้อยแล้วในการลงปัจจัยของธาตุหมวดที่ 4 (ไม่ต่างกับสมัยหลัง)

ส่วนลักษณะของการลง ya ปัจจัย อย่างกรรมาจก คือลง ya พร้อมด้วยเครื่องหมายบอกระดับเสียงนั้น ธาตุใดที่จะสร้างเป็นกรรมาจกปัจจุบันกาลจะลงปัจจัย yá ซึ่งไม่ออกเสียงแยกเป็น ia เป็นอันขาด ธาตุจะอยู่ในรูปอ่อนที่สุด ตั้พยัญชนะนาสิกก็ออกและมีสัมประสภาวะ สระที่สูกธาตุทั้งหลายจะมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เช่นเดียวกับในสมัยหลัง และมีหน้าสังเกตุอยู่บางธาตุ คือ

ธาตุ tan มีรูปกรรมาจกเป็นรูป tāyá- และ √ jan ก็มีเค้ากริยาปัจจุบันกาลเป็น jāya เช่นกัน ซึ่งอย่างไรก็ตามได้แปรรูปไปสู่หมวด ya ใต้เครื่องหมายบอกระดับเสียงบนตัวธาตุแล้ว mriyáte 'ตาย' ซึ่งมาจาก √ mr และ √ dhriyáte 'คงอยู่' ซึ่งมาจาก √ dhr แม้จะเป็นกรรมาจกโดยรูปก็ไม่ได้เป็นกรรมาจกโดยความหมาย โดยเฉพาะธาตุ mr นั้น เดิมมีความหมายเป็นสกรรมธาตุ 'ขยี้' รูป mr นี้เป็นขั้นที่สองของ √ mrñ ซึ่งปรากฏรูปปัญจมีวิภคิตี mrñīhi และ mrñīta ในอรรถรพเวท ¹

Kielhorn อ่างหลักฐานว่าธาตุจำนวนหนึ่ง ได้แก่ √ dip 'ส่องแสง' √ jan 'เกิด', √ pūr 'เต็ม', √ tāy 'ยี้ด', และ √ pyāy 'โตะ' แจกกริยาอหทัยนวิภคิตีบุษที่ 3 เอกพจน์ อาत्मเนบทย่างธรรมดาก็ได้ หรือจะแจกรูปเหมือนกับกริยาตัวเดียวกันที่เป็นกรรมาจกก็ได้ เช่น adīpiṣṭa หรือ adīpi, ajanīṣṭa หรือ ajani เป็นต้น ทำให้เห็นชัดขึ้นว่า ธาตุเหล่านี้จะมีรากฐานมาจากกริยากรรมาจกมากกว่าที่จะเป็นกรรมาจกมาแต่เดิม ²

¹ A.A. Macdonell, Vedic Grammar (Strassburg: Verlag Von Karl J. Trübner, 1910), pp. 331-3.

² Kielhorn, op.cit., p. 127.

3.4.2 ความนิยมเรื่องสกรรมาตุจากหมวดอื่น ๆ สามารถใช้แจกเป็น
อกรรมกริยาได้โดยแจกอย่างกริยาหมวดที่ 4

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ความแตกต่างของการแจกกริยา
กรรมวาจกและกริยาหมวดที่ 4 นั้น มีที่สังเกตอยู่เพียงอย่างเดียวคือเครื่องหมายบอก
ระดับเสียง ดังนั้น ในสมัยหลังจากสมัยพระเวท หากกริยากรรมวาจกและกริยาหมวดที่ 4
แจกด้วยวิภัติศัพท์เดียวกันแล้ว จึงไม่มีโอกาสจะรู้ได้เลยว่ากริยาตัวนั้นเป็นอะไรกันแน่
เพราะบางครั้งกริยากรรมวาจกก็อาจแจกด้วยปรสไมบทไคบอย ๆ โดยเฉพาะในสมัยมหา
กาพย์ (ถ้าเป็นสมัยหลังจากนี้มักไม่ค่อยมี) ส่วนกริยาหมวดที่ 4 ก็มียุหลายตัวที่จำเป็นต้อง
แจกเป็นอาत्मเนบท ไม่ว่าจะแปรความหมายมาจากกรรมวาจกหรือไม่ก็ตาม

อาจเป็นไปได้ว่า ที่นักไวยากรณ์รุ่นเก่าตั้งกริยาหมวดที่ 4 นี้
ขึ้นมาเพื่อจะอธิบายว่า การลงปัจจัย ya เข้าไปกับธาตุ เป็นทางที่เราจะเปลี่ยนรูปจาก
สกรรมาตุไปเป็นรูปอกรรมกริยาได้ ซึ่งที่จริงแล้วรูปนั้นก็คือรูปกรรมวาจกของชาตุนั้น ๆ
นั่นเอง เพียงแต่ไม่บ่งตัวผู้กระทำเท่านั้น การเปลี่ยนความหมายของธาตุเช่นนี้จะใช้กับ
ธาตุหมวดใดก็ได้ แต่เพื่อไม่ให้ไปพ้องกับรูปกรรมวาจกที่แท้จริงซึ่งจะต้องบ่งตัวผู้กระทำ
กริยานั้นด้วย การแจกอกรรมกริยาหมวดที่ 4 ชนิดนี้จึงมักเสียงไปใช้ปรสไมบทแจกแทน
เพื่อให้แตกต่างกับกรรมวาจกแท้ จึงเกิดความแตกต่างกันขึ้นว่าสกรรมาตุจากหมวดอื่น
ซึ่งมาแจกให้เป็นอกรรมกริยาตามหมวดที่ 4 (หรือธาตุจำพวกที่ระบุไว้ในข้อ 1 แห่งชนิดของ
กริยาหมวดที่ 4) นั้น ควรจะแจกวิภัติปรสไมบท ในขณะที่กริยาตัวเดียวกันนั้นถ้าแจกเป็น
กรรมวาจกแล้วควรจะแจกเป็นอาत्मเนบท ซึ่งบางทีก็ไม่เป็นไปตามนี้ แต่อย่างน้อยที่สุด
ก็อธิบายได้ว่ารูปปรสไมบทของกริยาหมวดที่ 4 มักจะใช้กับอกรรมกริยา (ที่สร้างโดยวิธีนี้)
ส่วนรูปอาत्मเนบทของธาตุหมวดเดียวกันนั้น มักหมายถึงกริยาที่มีความหมายเป็นกรรมวาจก
เพราะฉะนั้น จึงสังเกตได้ว่า มีธาตุเป็นจำนวนมากที่แจกเป็นอกรรมกริยาตามหมวดที่ 4
แล้วแจกเป็นสกรรมาตุตามหมวดอื่น ๆ อีก 9 หมวดใด เช่น

✓ yuj 'เชื่อม' จะแจกเป็น yunakti ตามหมวด 7
หรือ yuñjayati ตามหมวด 10 ได้

แต่มีธาตุที่น่าสังเกตตัวหนึ่งคือธาตุ jan ซึ่งแปลว่าเกิดหรือให้กำเนิด ในสมัยพระเวทธาตุนี้แจกเป็นหมวดที่ 1 janati 'ให้กำเนิด' แต่มาสิ้นสุดเพียงสมัยพราหมณะ ในสมัยมหากาพย์ไม่ปรากฏว่ามีธาตุนี้แจกเป็นหมวดที่ 1 เลย ตามธรรมเนียมธาตุนี้จะแจกเป็นหมวดที่ 4

jāyate 'เกิด' เช่น

punarnaro mriyate jāyate ca punarnaro hiyate vardhate ca/
punarnaro yācāti yācyate ca punarnaro śocāti
śocyate ca// MBh. 5:36:46

และถ้าหมายความว่าเป็นให้กำเนิด จะใช้ในรูปกริยาการีต

janayati 'ยังให้เกิด' เช่น

gunavantamapatyam sā acirājjanayisyati/

MBh.13:3:25

แต่จากหลักฐานในสมัยเดียวกันนี้เอง ธาตุ jan ซึ่งมี vi เป็นอุปสรรค โดยปรกติจะแปลว่าเป็นให้กำเนิด คือตลอด แม้จะแจกเป็นหมวดที่ 4 และใช้วิภัติคำตามแบบที่ก็ตาม เช่น

tataḥ sā grhamāgamyā devī putram vyajāyata/

R.2:110:22

หลักฐานที่อ้างมานี้ แสดงให้เห็นว่า การแปรความหมายไปอีกชั้นหนึ่ง คือถือว่า การแจกกริยาหมวดที่ 4 เป็นเพียงการแจกกริยาหมวดหนึ่ง เช่นเดียวกับการแจกกริยาหมวดอื่น ๆ และ ya ปัจจัยของกริยาหมวดที่ 4 ก็เป็นวิภตต์ปัจจัยตัวหนึ่งที่มีค่าเท่ากับ a. หรือ nā หรือ nu ฯลฯ เท่านั้น มิได้คิดถึงความหมายเดิมที่แปรมาจากกรรมาจกแต่อย่างใด การที่ความข้ามชั้นแบบนี้มาเริ่มในสมัยมหากาพย์นี้เอง

ส่วนธาตุ mr นั้น Macdonell เข้าใจว่า มาจากธาตุ mrn 'ขี้' ในสมัย
พระเวท¹ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ในสมัยมหากาพย์ ธาตุ mrn นี้ได้เลิกใช้ไปแล้ว เหลือ
แต่รูป mriyate ในฐานะกริยาหมวดที่ 4 จากธาตุ mr เท่านั้น เช่น

mriyatām dhvamsatām veyam mā krthāstvam
mahīpate/

R.2: 35:24

3.5 กริยาชั้นที่สองชนิดอื่นที่ลงปัจจัยอย่างเดียวกับกริยากรรมวาจา

: กริยาบอกความเน้น (Intensive หรือ Frequentative)

มีกริยาชั้นที่สองอีกชนิดหนึ่ง ที่มีความหมายไปในเชิงแสดงความเน้น หรือ
แสดงว่ามีกริยากระทำกริยานั้น ๆ ซ้ำ ๆ เรียกว่า กริยาบอกความเน้น กริยาประเภทนี้มี
ลักษณะสำคัญคือชอบพยางค์ธาตุ แล้วอาจจะลง ya ปัจจัยหรือไม่ลงก็ได้ ปัจจัย ya ที่ใช้ลง
กับกริยาบอกความเน้นนี้ นักไวยากรณ์พื้นเมืองเรียกชื่อว่า yañ² การสร้างกริยาชนิดนี้
โดยทั่ว ๆ ไปจะสร้างได้จากธาตุเกือบทุกธาตุ นอกจากธาตุที่มีมากกว่าพยางค์เดียว
กริยานามที่สร้างขึ้นแบบเดียวกับกริยาการีต (หมายถึงเป็นกริยานาม แต่ลงเครื่องหมาย
บอกระดับเสียงแบบกริยาการีต) และธาตุที่ขึ้นต้นด้วยสระ ในลิตธานตเกมุที่ระบุว่า กริยา
บอกความเน้นจะสร้างขึ้นจากธาตุที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะเท่านั้น ทั้งต้องเป็นธาตุพยางค์เดียว
ไม่มีสระเกิน 1 ตัว และต้องไม่มีอุปสรรคนำหน้าด้วย³

¹ Macdonell, Vedic..., loc.cit. ส่วน Whitney นั้น แม้ใน The
Roots, Verb-Forms and Primary Derivations of the Sanskrit Language
จะแยกธาตุ mr ออกเป็นสองตัวก็ตาม แต่ก็ยังถือว่า เดิมน่าจะเป็นธาตุเดียวกัน.

² Bhattoji Dikshita, op.cit., p. 540.

³ Ibid.

3.5.1 วิธีสร้างคำกริยาบอกความเน้น

วิธีสร้างคำกริยาชนิดนี้มีหลักอยู่สองอย่าง ชั้นแรกคือการซ่อนพยัญชนะหน้า และชั้นที่สอง คือตัดสั้นว่าจะลง ya ปัจจัยหรือไม่อย่างไร

การซ่อนพยัญชนะของกริยาบอกความเน้น มีลักษณะที่ต่างไปจากการซ่อนพยัญชนะของกริยาหมวดที่ 3 และกริยาที่แจกเป็นปโรชาวิภัติ คือ

1. พยางค์ที่มาซ่อนข้างหน้า จะประกอบด้วยพยัญชนะเกี่ยวกับสระที่ตามมา กฎของการซ่อนพยัญชนะจะเหมือนกับกริยาหมวดที่ 3 และปโรชาวิภัติ แต่สระจะเป็นเสียงหนัก สระ a และ r (หรือ ar) จะซ่อนด้วย ã สระ i จะซ่อนด้วย e สระ u จะซ่อนด้วย o เช่น vāvad, bābadh, śāsvas, rārandh; dādr, dādhṛ; cakit, tetij, nenī, vevlī; śośus, popruth, coṣku, johu เป็นต้น

2. บางครั้งพยางค์ซ่อนหน้าจะมีพยัญชนะที่สุกษาคติคมมาด้วย ถ้าพยัญชนะนั้นเป็น r (หรือ l ที่ใช้แทนกัน) หรือพยัญชนะนาสิก เช่น carcar, calcal, caṅkram, jaṅghan, dandaś (จากธาตุ daṁś หรือ daś), nannam, yaṃyam เป็นต้น ธาตุที่ใช้สระ a หรือ r เท่านั้น ที่ใช้วิธีนี้ แต่ทำให้วิธีนี้ไม่นิยมใช้กันมากกว่าวิธีอื่น

ก. บางทีก็มีข้อยกเว้นอยู่บ้าง ที่พยัญชนะท้ายพยางค์ซ่อนไม่ใช่ r หรือ n เช่น bābadh หรือบางที่พยัญชนะนาสิกก็จะซ่อนกับตัวที่ไม่ได้เป็นนาสิก แต่มักจะเป็นภาษาเกาส์มัยพระเวทโดยมาก

ข. ธาตุ i และ r เท่านั้น เป็นธาตุที่ซ่อนด้วยสระแล้วทำเป็นกริยาบอกความเน้นได้ แต่ไม่เป็นไปตามกฎใด เช่น iyāy-, iya-, alar-, alr- แต่ไม่นิยมใช้กัน

3. พยางค์ซ่อนหน้าอาจมีมากกว่า 1 พยางค์ได้ โดยจะแทรกสระ i (หรือ ī) เข้าหลังพยัญชนะท้ายพยางค์ซ่อน i นี้ในภาษาเกาจะสันตามาหน้าพยัญชนะสังโยค และจะยาวตามาหน้าพยัญชนะเดี่ยว เช่น ganīgam, navīnu, davidyut เป็นต้น

วิธีนี้มีใช้ในสมัยเก่าความหมายจะอยู่ประมาณ 30 ชาติ คือชาติที่มี n เป็นตัวสุดท้ายหรือรองสุดท้าย เช่น √ pan, √ han, √ gām (ชาตินี้ยกเว้น) √ krand, √ syand พวกนี้จะมี n ในพยางค์ชอน และชาติที่มีสระกลางชาติหรือที่สุดท้ายเป็น r เช่น √ kr, √ tr, √ bhr, √ vr, √ mrj, √ vrt, √ srp, √ mluc (ชาตินี้ยกเว้น) พวกนี้จะมี r ในพยางค์ชอน บางครั้งจะชอน n เข้ากับชาติที่ไม่มี n ลงท้ายด้วย เช่น √ vah นอกจากนั้นคือ พวกที่มี u หรือ ñ อยู่ในชาติ พวกนี้จะเปลี่ยนเป็น av ก่อนลง i หรือ ī ตามกฎข้างบน

ก. บางครั้งการชอนพยางค์ไม่เป็นไปตามกฎ เช่น กฎการชอนตัวอักษรที่ได้กล่าวไว้โดยละเอียดในเรื่องปโรทชาวิทตี จะไม่เคร่งครัดเสมอไป เช่น ghanīghan, bharibhr, ganīgam, karīkr (แต่ carīkr ซึ่งเป็นรูปปรกติก็มี), kanikrand, kaniskand (แต่ caniskand ซึ่งเป็นรูปปรกติก็มี), kanīkhun อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เกิดขึ้นในสมัยเก่าความหมายทั้งสิ้น

การเปลี่ยนกลับไปใช้พยัญชนะวรรคกัณฐะนี้ จะเกิดขึ้นเช่นเดียวกับที่มีการเปลี่ยนพยัญชนะตัวเดิมกลับไปเป็นพยัญชนะวรรคกัณฐะ หลังจากการชอนพยางค์ ในการแจกกริยาหมวดที่ 3 กริยาบอกความปรารถนา กริยาบอกความเน้น และกริยาปโรทชาวิทตี รวมทั้งในนามกิตต่าง ๆ ของชาติต่อไปนี้ คือ √ ci, √ cit, √ ji, √ hi, √ han และในคำว่า jaguri (จากชาติ jr) และ han กลายเป็น ghn โดย a หายไป¹

ชาติตัวเดียวกันอาจใช้คำกริยาบอกความเน้นได้มากกว่าหนึ่งแบบ และแบบฉบับการแจกกริยาประเภทนี้จะหาได้จากการแจกกริยาหมวดที่ 3 นั้นเอง ที่แปลกที่สุด ก็เห็นจะเป็นการแทรก ī เข้าระหว่างคำกริยาเอกพจน์กับวิทตีที่ขึ้นต้นด้วยพยัญชนะ และก่อนหน้าลง ī ก็มีการลงคุณสระตัวสุดท้ายเสียก่อน แต่มาเป็นสระกลาง ไม่จำเป็น การแจกแบบนี้เป็นการแจกอีกแบบหนึ่งซึ่งต่างจากการแจกแบบปรกติ และจะใช้แบบใดก็ได้

¹ Whitney, op.cit., p. 73.

3.5.2 รูปของกริยาบอกความเนน

กริยาบอกความเนน ไม่ได้สร้างโดยการซ้อนพยางค์หน้าแล้วลง ya (หรือ yañ) ปัจจุบันเสมอไป บางทีก็ไม่ลง การลงหรือไม่ลงนั้นมีหลักตายตัว แม้นักไวยากรณ์พื้นเมืองจะถือว่ากริยาบอกความเนนจะลงหรือไม่ลงปัจจุบันนี้ก็ได้อีก ยังคงเป็นกริยาชนิดเดิม เพียงแต่ปัจจุบันที่ลงนั้นลดรูปหายไปเพราะสาเหตุต่าง ๆ ก็ตาม

กริยาบอกความเนนรูปที่ไม่ลง ya ปัจจุบันนี้ นักไวยากรณ์ส่วนใหญ่กล่าวว่า ไม่มีการแจกเป็นอาत्मเนย และที่ใช่จริง ๆ ก็มีน้อยมาก แม้แต่ในภาษาพระเวท เมื่อล่วงมาถึงสมัยหลังยิ่งไม่มีเลย การแจกเป็นอาत्मเนยจึงจำเป็นจะต้องสร้างรูปคำกริยาขึ้นมาใหม่ มีรูปเหมือนกันกริยากรรมวาจกที่เคียว โดยลง ya ปัจจุบันชนิดที่มีเครื่องหมายบอกระดับเสียง และใช้แจกกับวิภคณ์อาत्मเนยเท่านั้น นักไวยากรณ์ตะวันตกจึงมักแบ่งง่าย ๆ ว่า คำกริยาบอกความเนนนั้นมีอยู่สองรูป รูปหนึ่งลง ya ปัจจุบัน แจกเฉพาะอาत्मเนย และอีกรูปหนึ่งไม่ลง ya ปัจจุบัน แจกเฉพาะปรัสไมยบ จึงเห็นได้ว่าคำกริยาปรัสไมยบและอาत्मเนยของกริยาบอกความเนนนั้นต่างกันอย่างชัดเจน ต่างกับคำกริยาชั้นที่หนึ่งและคำกริยาชั้นที่สองชนิดอื่น ๆ อย่างไรก็ตามก็ กริยาบอกความเนนรูปที่ลง ya ปัจจุบัน นั้น เป็นเพียงเครื่องหมายที่จะใช้แจกกับอาत्मเนยเท่านั้น ทางด้านความหมายและการใช้ มิได้มีความแตกต่างไปจากรูปที่แจกกรรมคาโดยไม่ลง ya ปัจจุบัน แต่ประการใด เพราะโดยปรกติก็ได้มีความหมายเป็นกรรมวาจก นอกจากคำที่ยกเว้นสองสามคำเท่านั้น ซึ่งหายากมาก ¹

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ Ibid., p. 369.

Kielhorn, op.cit., p. 191.

การลง ya ปัจจัย ของกริยามอกความเน้นอาत्मเนนท ไม่ต่างกับการ
ลง ya ปัจจัยของกรรมวาจก สระที่สุกษาคูกอนที่จะถึงปัจจัยนี้ก็ปฏิบัติอย่างเดียวกัน ส่วน
การแจกก็ไม่ต่างไปจากเค้ากริยาหมวดที่ลงท้ายด้วย a ทั้งหมด ดังตัวอย่าง

✓ gā 'ร้องเพลง'

jegīyante sma gandharva nanṛtuścāpsarogaṇāḥ//

MBh.12:324:14

✓ jval. 'ติดไฟ, ลุกไหม'

jājvalyamānasya tadā parvatasyevā sarvataḥ//

MBh.4:58:35

✓ dīp 'ส่องแสง'

dedīpyamānām vapusā śriyā ca varavarṇinīm//

MBh.3:55:12

✓ dhū 'สูน'

dodhūyamānasya bhṛśam dhanuṣaḥ śṛṇu niḥsvanam/

MBh.8:86:10

✓ nad 'ส่งเสียง'

tasya nānadyamānasya śrutvā ninadamadbhutam/

R.6:74:47

✓ plu 'ลอย'

dadarśa candram sa kapipravīraḥ poplūyamānām

sarasīva hamsam//

R.5.2:58

✓ muh 'หลง'

momuhyamānām tām tatra jagṛhuḥ pañca pāṇḍavāḥ/

MBh.3:11:18

✓ ru 'รองไห'

tam mātā rorūyamānamuvāca/

MBh.1:3:3

✓ lap 'พูด'

ayam kṛīḍāsahāyaste'nātho lālapyate janah/

R.6:114:64

✓ lih 'เลีย'

jihvābhirye viśvavaktram lelihyante sūryaprakhyam//

MBh.12:335:11

✓ śubh 'สกตแต่ง'

śośubhyante balavr̥traghna bhūyaḥ pibasva somam

sutamudyatam mayā//

MBh.14:10:22

บางครั้งจะมีกรณียกเว้นที่ ya ปัจจุบันนี้ มีค่าเป็นกรรมวาจกได้เหมือนกัน
Whitney กล่าวไว้ว่า ไม่ปรากฏที่ไซบอยนิก แต่ยังคงคนไม่พบ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย